

LIBERTAS

Nr. 14

1992

Bedre velfærd - til lavere pris

Sir John Grogeon

Tre modeller til europæisk integration

Victoria Curzon Price

Occidentens renæssance?

Leszek Kolakowski

Liberalistiske bøger på dansk

Jan Sommerfelt Pettersen

Reelt og vægtigt modspil til socialistiske og velfærdsteoretiske ideologier

Per Ørum-Hansen

Vejen til trældom

Per Ørum-Hansen og Niels Erik Borges

Marked og frihed: F.A. Hayek

Bo Andersen

Anmeldelser

Henrik Pontoppidan: Anarkismens og demokratiets tragedie
Peter D. Berger: The Capitalist Revolution. Fifty Propositions about Prosperity, Equality & Liberty,
James. L. Doti & Dwight R. Lee: The Market Economy: A Reader

LIBERTAS SELSKABET

ISSN 0107-8046

REDAKTION:

Niels Erik Borges (ansvh.)
 Herluf Trollesgade 7, 3tv
 DK-1052 København K.
 Tlf. 33914599

Michael O. Appel
 Christopher Boe
 Gunnar Jacobsen
 Henrik Gade Jensen
 Tage Sværke Jessen
 Peter Kurrild-Klitgaard
 Rasmus Dalsgaard Nielsen,
 tlf. 86157151
 Per Ørum-Hansen

Artikler - signerede og usignerede - udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger. For indholdet hæfter alene forfatterne/redaktionen. Redaktionen modtager gerne indlæg af enhver art, men påtager sig intet ansvar for materiale, der er tilsendt uopfordret.

Copyright Tidsskriftet Libertas. Tilladelse til eftertryk gives meget gerne -dog kun efter forudgående tilladelse fra redaktionen og med tydelig kildeangivelse.

Abonnement eller medlemskab koster kr. 200,- og dækker 3-4 numre af tidsskriftet, 4-5 nyhedsbreve, adgang til konferencer, seminarer, møder, m. v.

Gironr. 8080577

Forretningsfører: Jarl Kure,

Marstalsgade 16, st,
 DK-2100 København Ø,
 Tlf. 31428642 (P) og 31232388 Lokal 620 (A).

Sekretær: Kenth Kærhøg,

Mysundegade 11, 1.tv,
 DK-1668 København V,
 Tlf. 31239898

Rådgivende kollegium: Professor Norman P. Barry, University of Buckingham, Storbritannien. Professor Walter Block, Fraser Institute, Canada. Ing. Hubert Jongen, Libertarisch Centrum, Belgien. Professor Leonard P. Liggio, Institute for Humane Studies, USA. Dr. Madsen Pirie, The Adam Smith Institute, Storbritannien. Professor Murray N. Rothbard, University of Nevada, Las Vegas, USA.

Præsidium: Bo Andersen, Michael O. Appel, Christopher Arzrouni, Michael Bonde-Nielsen, Niels Erik Borges, Otto Brøns-Petersen, Henrik Carmel, Villy Dall, Rasmus Dalsgaard Nielsen, Flemming Friese-Jensen, Torben W. Grage, Jens Frederik Hansen, Morten Holm, Gunnar Jacobsen Arne Steen Jensen, Palle Steen Jensen, Tage Sværke Jessen, Jarl Kure, Peter Kurrild-Klitgaard, Ole Kvist, Kristian Kyndi, Kenth Kærhøg, Steen Steensen, Dan Terkildsen, Anette Thomsen, Per Ørum-Hansen og Finn Ziegler.

Indhold

Bedre velfærd - til lavere pris	4	Anmeldelser	28
<i>Sir John Grogeon</i>		<i>Henrik Pontoppidan: Anarkismens og demokratiets tragedie.</i>	
Tre modeller til europæisk integration	7	<i>Peter D. Berger: The Capitalist Revolution. Fifty Propositions about Prosperity, Equality & Liberty.</i>	
<i>Victoria Curzon Price</i>		<i>James L. Doti & Dwight R. Lee: The Market Economy: A Reader.</i>	
Occidentens renæssance?	13		
<i>Leszek Kolakowski</i>			
Liberalistiske bøger på dansk	16		
<i>Jan Sommerfelt Pettersen</i>			
Reelt og vægtigt modspil til socialistiske og velfærdsteoretiske ideologier	19		
<i>Per Ørum-Hansen</i>			
Vejen til trældom	21		
<i>Per Ørum-Hansen og Niels Erik Borges</i>			
Marked og frihed: F.A. Hayek	22		
<i>Bo Andersen</i>			

KÆRE LÆSER!

Miljøspørgsmålet er blevet et instrument, der bruges til at regulere økonomien og alle andre samfundsforhold. Miljøforkæmperne hævder, at det er en videnskabelig nødvendighed, at der gribes ind over for det frie marked, der ikke kan løse miljøproblemerne. Dette syn er den sidste nobelpristager i økonomi, Ronald Harry Coase ikke enig i. Hans teoreme påviser tværtimod, at det frie marked suverænt kan løse miljøproblemer.

Nobelprisen i økonomi gik endnu en gang til en frimarkedsorienteret økonom fra Chicago Universitet. Denne gang var det den britiske fødte økonom Ronald Harry Coase, der modtog nobelprisen. Coase er på flere måder en usædvanlig nobelpristager i økonomi. Coase har i sin lange akademiske karriere udgivet én bog og atten artikler. Coase er kun kendt for to af de atten artikler; nemlig hans første publicerede artikel: „The Nature of the Firm“, *Economica*, november 1937 og *The Problem of Social Costs*“, *Journal of Law and Economics*, oktober 1960. I „The Nature of the Firm“ beskæftigede Coase sig med spørgsmålet „hvorfor eksisterer der i det hele taget virksomheder?“ I markedsøkonomier eksisterer der faktisk institutioner, der er kommandostyret, nemlig virksomhederne.

I „The Problem of Social Costs“ kritiserede Coase ideen om at løse problemer med eksternaliteter med afgifter på ‚eksternalitetsskabende‘ aktiviteter. Han hævdede, at afgifter er unødvendige, når ejendomsretten til de effekter, der indgår i eksternaliteterne kan defineres klart.

Essensen af „The Problem of Social Costs“ kan udtrykkes således: Hvis ejendomsretten til alle relevante ressourcer er klart defineret og transaktionsomkostningerne er ubetydelige, vil agenterne selv være motiverede til at indgå i frivillige aftaler, der kan medføre, at omkostningerne ved eksternaliteterne skifter fra at blive afholdt af offeret til at blive afholdt af gerningspersonerne. Under disse forhold kan det påvises, at størrelsen eller sammensætningen af nationalindkomsten ikke påvirkes af den erstatningspraksis for forureningen, der fremkommer gennem de private forhandlinger. Dette kaldes Coase-teoremet. Selvom transaktionsomkostningerne er så høje, at Coase-teoremet bliver irrelevant, kan det ikke nødvendigvis antages, at statsintervention vil gavne. „Government failure“ skal stilles op over for „market failure“.

Coase' teori er interessant, fordi transaktionsomkostningernes størrelse fortæller, hvor store eksternaliteter der økonomisk kan tillades. Ved at skele til Coase' teori kan man således søge at afgøre, hvor store miljøpåvirkninger, der er tilladelige i samfundet, hvilket er specielt interesse i Østeuropa.

Bedre velfærd - til lavere pris

Af Sir John Grugeon

Vi må alvorligt overveje velfærdsprogrammerne og deres omkostninger. Nogle mennesker har muligvis set TV-spillet »Life for Christine«, som på en dramatisk måde kastede lys over nogle af konsekvenserne af at gøre folk afhængige af regimer og institutioner - ikke centre for uddannelse og opdragelse, men - steder, hvor folk er »stoppet af vejen«. Der er en høj grad af sandhed i det, udsendelsen udmøntedes i: Vi må være opmærksomme på den vilkårlige anvendelse af disse etableringer, uanset personalets humane og menneskelige intensjoner. Vi må kun søge tilflugt til dem i passende tilfælde, dvs. kun når alle andre muligheder er udtømte.

Imidlertid var mange af disse farer ikke anerkendt indtil for nylig, og meget af det velfærdsapparat i lokalsamfundene, som tager sig af de svageste og mest ulykkelige samfundsborgere, var baseret på tilstedeværelsen af asylers. Bogstaveligt telt var disse »tilflugtssteder«, som i nogle tilfælde ligefrem spærrede folk inde, unge og gamle. Selvfølgelig er der sket enorme forbedringer siden starten, men alligevel her vi måttet indse mere og mere de reelle begrænsninger i selv de mest veldrevne institutioner. Langsomt er sandheden gået op for os. At steder som varetægtscentre, statsungdomshjem og -anstalter løber faren for et blive lidt mere end statsfinansierede oplæringssteder for kriminalitet og lovovertrædelser, hvor indsatte fungerer som instruktører. Med andre ord skaber vi en kriminel kultur. En ung voldtægtsforbryder, en ung tyv og en ung overfaldsmand, som sættes sammen på et hjem i seks måneder, vil udveksle erfaringer og blive eksperter i tre forbrydelser.

Og således må vi med det mest menneskekærlige regimende inden for det eksisterende system behandle med største varsomhed.

Omsorg for de ældre

Vi går videre til hjem for ældre. Her løber vi risikoen for at ødelægge disse menneskers individualitet, reducere dem til zombie-lignende eksistenser, glemt af verden udenfor. Lad os overveje, hvor let det er at stoppe gamle mennesker ind på et hjem - og besøge dem en gang hvert halve år eller om året. Langsomt udmattes besøgs mønstret, og den ældre bliver hypnotiseret i en hvidkålsignende tilværelse. Desværre gentager dette mønster sig alt for ofte. Den ældre bliver forvirret, berøvet de fleste ejendele, og hvad der bliver tilbage af liv er kun rutine, lever fuldt og helt inden for etableringens fire vægge sammen med lignende »særlinge«, afskåret fra venner, naboer og familie. For at fuldende tragedien fortsætter vi stædigt bygningen af institutioner til en kapitalomkostning på tusinder af pund pr. seng, og derefter ansætter vi personale til en dækningsgrad af mindst en ansat pr. to beboere - for at skaffe den nødvendige »døgnet rundt syv dage om ugen«, dækning, selv i de mest moderne formålsbyggede, arbejdsbesparende lokaliteter.

Gennemsnitsprisen her i landet er £18000 pr. seng.

Budgetstramning er en spore til fornyelse

Og således er det økonomiske vanvid - offentligt idioti - bort-

set fra omsorgen for spæde og svage - forøvet for unødige omkostninger for de offentlige kasser, men

selvfølgelig med de bedste intentioner. Og så er nødvendigheden sikkert årsagen til opfindsomhed og snilde. Under de nuværende økonomiske forhold her der været et mærkeligt sammentræf ifølge min erfaring mellem de alvorlige finansielle restriktioner i de senere år, den stigende erkendelse af, at dyre traditionelle institutioner har ulemper, og fremkomsten af nye metoder og teknikker i omsorgen for de ulykkelige ved at hjælpe dem på individuel basis i deres eget miljø. På en sådan måde kan individer føre et lykkeligere og mere fuldendt liv, og på samme tid er de offentlige kassers byrde blevet lettere.

Vi er ved at ændre filosofien. Vi er på vej tilbage - ikke bare til selvansvar, men også til ansvar for andre. Mange counties er foren mht, at indse den institutionelle omsorgs begrænsninger, og det er over 5 år siden, at det oprindelige projekt til undersøgelse af anderledes metoder blev udtænkt og sat i værk med undersøgelser i marken og vurderinger. Ikke desto mindre her de stadigt strammere budgetproblemer i de seneste år utvivlsomt ensporet en yderligere udvikling og den hurtige anvendelse af disse programmer, som med succes dukkede op ude fra marken.

Den nye indstilling

Angrebet på det underliggende problem her været tosidet. Medlemmer af county councils her fulgt en procedure med at opmuntre opfindsomhed hos chefer og personale i et samarbejde med council-medlemmerne. Men her udtænkt ledelsesstrukturer til fremme af idefødselshyppigheden hos medlemmer og chefer og til indpodning af forhold, hvorunder lovende eksperimenter kan fortsætte i stedet for at blive stoppet af skik og brug.

Ligesom i den private industri er det nødvendigt at investere et begrænset beløb, for at dette kan ske. Og man må foretage en bedømmelse vedr. risikovillig kapital og se på udbyttet - det samme, som men gør i den private sektor. Men må risikere kapital i udstyr og faciliteter i håbet om fremtidigt udbytte, repræsenteret ved besparelser eller effektivitet. Det er vor erfaring, at county-kassens finansielle belønning fra de succesrige eksperimenter langt mere end opvejer omkostningerne ved det, der ikke viste sig at du.

Det andet argument - inden for lovgivningens handlemfrihed - er, at vi opretholder ingen omsorg eller faciliteter, bare fordi det altid her været der. Hvis der er noget, der er fremtrædende i kommunalpolitik, så er det overskydende tilstedeværelse af service, som der ikke er påvist noget behov for først.

små, sammenlignet med omkostningen på £74 om ugen for at indkvartere den gamle dame på et traditionelt plejehjem.

Den samme finansielle overvejelse retfærdiggør til fulde de småbetalinger, der foretages til udligning af hjælpernes omkostninger, tid og indsats. Det overrasker Dem måske, at mange af hjælperne selv er over pensionsalderen, i tresserne. Denne hjælpeaktivitet tjener også til at give dem interesse. De kan lide at engagere sig og finder, at det er en anvendelig

måde til at supplere pensionen. Så vi har en stadig ekspanderende frivillig sektor, og på samme tid sparer vi en hel del penge.

Det essentielle i systemet er fleksibilitet, og efterhånden som dette system udvides, er vi i stand til at sælge de plejehjem, som ikke økonomisk forsvarligt kan bruges til de meget skrøbelige og meget svage gamle.

I dag er mange mennesker engageret i social omsorg, fordi de har arvet hjem fra The Poor Law Amendment Act's tid for 90 år siden. Det er faktisk sådan, at mit eget county ejer et hjem, som var fangelejr under Napoleonskrigene. Et andet hjem, som vi havde i 60 år, var en victoriansk vanskabning. Vi solgte det, og hjemmet drives nu af et privat foretagende til meget lavere omkostninger, og alle er glade. Politisk kujoneri er kun en kortvarig frist og fører aldrig til popularitet i længden. Selvfølgelig vil plejehjem altid være nødvendige, specielt med en stadig ældre befolkning med en skrøbelig alderstop, men vi behøver forskellige typer af hjem, drevet på en ny måde.

Kriminalforsorg

Jeg vil nu gerne vende mig til de unge. I gamle dage var det alt for let at tage et barn i pleje og bidrage til den kriminelle kultur hos 16 eller 20 børn i et hjem, berøvet en familieenhed og familieomsorg. Vi så meget nøje på dette og igen med hjælp fra et universitet og en privat fond (Salisbury-fonden gav ca. £125000 om året i 4 år, men nu klarer vi os selv), tog vi unge mennesker med en ulykkelig baggrund, eller som havde tilbragt en tid i varetægtsfængsel. Vi trænede et specielt korps af fosterforældre, og efterhånden - efter fire år - har vi fået produceret nogle meget detaljerede studier.

Disse unge er ikke hvermands livret. De ville uden tvivl være blevet morgendagens kriminelle. De var i alderen 14-17 år, og det er overordentlig svært at finde fosterhjem til disse børn. Vi måtte sikre os, at der ikke var noget velgørenhedsselement i systemet. Vi måtte være professionelle i mindste detalje og sikre os, at der var passende logibetaling til de specielle fosterforældre. Vi ønskede ikke at lave noget i retning af 20'ernes og 30'ernes »child-farming« i USA.

Vi havde et femårigt eksperiment, hvorunder 156 unge blev bortadopteret til 74 familier. I 36% af tilfældene viste det sig, at resultatet var identisk med det, vi opnår ved almindelig adoption. Det er et bemærkelsesværdigt tal, når vi tager i betragtning, at 74 af de unge var straffede, og at 37 af dem havde alvorlige psykiatriske fejl.

Ved bortadoption af disse enormt besværlige teenagere fandt vi det bedst for fosterforældrene at arbejde i grupper, så de kunne støtte hinanden gensidigt. Efter

at have bortadopteret de mere besværlige tilfælde er vi endnu mere fast besluttede på at åbne op for adoptionsmulighederne for andre unge i stedet for tamt at acceptere den traditionelle modstand mod adoption af børn over 13, selv om det betyder, at vi skal betale tilskud til udligning af nødvendigheden af en udearbejdende hustru.

I samme aldersgruppe arbejder vi nu på et andet projekt - denne gang for at eksperimentere med korttidsadoption af varetægtsstilfælde. Igen synes det muligt på dette tidspunkt, at vi vil opnå mere værdifulde resultater mht. for sorgen for et ungt menneske samtidig med, at vi sparer penge. Vi er i gang med en endnu sværere sag: Et system med korttidsadoption af mentalt handicappede børn, sådan at vi fra tid til anden kan

give deres familier et pusterum fra den daglige anspændelse med opfostringen af et sådant barn.

Konklusion

Det overordnede resultat af disse ændringer har været at dirigere mange beslutninger direkte ud i marken. Som konsekvens finder vi, at de forstærkede arrangementer giver den enkelte socialarbejder ude i marken mange flere muligheder for at levere en løsning på de problemer, vedkommende kommer ud for, og meget mere indflydelse på beslutningsprocessen. Dette reducerer henvendelserne til hovedkontoret til et minimum, hvorved der spares penge til hidtidige, hovedsagelig kontormæssige, procedurer.

Jeg tror fuldt og fast, at som en belønning for at være villig til at opfinde og risikere en smule penge undervejs har skatteyderne allerede i vid udstrækning fordel af det nye velfærdssystemets metoder og faciliteter, og at der er større omkostningseffektivitet. Men først og fremmest sætter det børn og ældre i familiemiljøet i stedet for institutionen.

Der er mange eksempler landet over på en 24 timers nød-service hos de sociale myndigheder. Et sted kostede dette £125000 om året i fem år, og så kiggede council-medlemmerne på basisbudgettet og beslutte, de at undersøge nødservicen ved at fjerne den og erstatte den med en kadre til £15000. Den offentlige opstandelse var enorm: Fra læger, hospitaler - nævn dem selv! Men efter tre måneder viste det sig, at i gennemsnit var der kun fire tilfælde om ugen, som man tog sig af på normal, rationel måde indenfor de eksisterende rammer, dvs. telefon, politistation og ambulancekorps. Så jeg gentager, at der virkelig findes alvorlig overkapacitet.

Nytænkning om præstationer

En gruppe i Kent for nytænkning om præstationer har mange medlemmer, som - uddannede og erfarne hver for sig og hjulpet af et passende antal chefer - laver en række studier af eksisterende omsorg. De kigger på de basale poster i budgettet, som normalt ikke ville blive forbrugt, lige så vel som stigningerne. Granskningen er ikke bare negativ, da den stimulerer ændringer og opfindsomhed, hvad jeg skal vende tilbage til. Gammeldags, kan De sige, men jeg tror, at denne indstilling kan opnå meget mere i fremtiden. Og selvfølgelig: En nytænkning om præstationer berører ikke kun socialområdet.

Tilstrækkelig finansiering af specialundersøgelser til at fastslå det reelle behov og krav hos klienterne i de forskellige områder er mit næste punkt. Man må indhente den nødvendige støtte fra uafhængige konsulenter og universitetsundersøgelseshold (hvilket igen involverer bevillingen af risikovillige penge). Vi er i dag alle i nærheden af et universitet i vort operationsområde; lad os udnytte disse ressourcer.

Ikke alle projekter har kunnet betale sig. Men de, som er faldet heldigt ud, mere end retfærdiggør de forbrugte omkostninger, idet de fører til fornyelse og justering af serviceudbuddet, således at det svarer til behovet hos dagens klienter og ikke gårdsdagens.

Der er således al mulig grund til at gå i gang med overflødig, misbrugte, for dyre og ineffektive servicetilbud. Det er gjort - med lovende resultater. Med andre ord betyder bedre omsorg også lavere omkostninger.

Kent-eksperimentet

En af de mest enestående fornyelser var indførelsen af kom-

munal omsorg for ældre. I dette system kan deres indflytning på institutioner udsættes næsten uendeligt, medens de derimod sættes i stand til at forblive i deres hjem, omgivet af deres egne sager og med let adgang til deres naboer, venner og familie - alt sammen til meget lavere omkostninger end anbringelsen på hjem.

Med nogen frygt og bæven er systemet blevet testet i Thanet gennem tre år, undergivet uafhængig vurdering af den personlige omsorgs undersøgelsesenhed under ledelse af Bledwyn Davies, som er professor ved University of Kent i Canterbury. Dette nye system er anvendt til støtte for næsten et hundrede ældre mennesker - hvoraf 80% var kvinder, en håndfuld under 75 år, og mere end halvdelen over 80 år - og meget skrøbelige. Afskrækkende omstændigheder. Imidlertid fungerede det hele, og systemet er nu udvidet til tre andre områder med yderligere udvidelse planlagt til næste år. Og andre county-myndigheder anmoder om detaljer fra vor evaluering.

Fundamentalt er systemet en følsomt koordineret udvidelse af besøg i hjemmet af fuldtids-socialarbejdere og frivillige hjælpere, støttet af nogen hjælp fra distriktssygeplejersken og sundhedsplejersken. Det nye er dette, at naboer, venner og familie også skal mobiliseres til at opretholde omsorgen, når det er nødvendigt, i alle 24 timer, 7 dage om ugen og med dækning hele tiden i perioder som f.eks. juleferien. Der er ikke noget standardmønster.

Alt roterer omkring en kommunal socialarbejder, som skal diagnosticere, hvilken hjælp en bestemt klient har behov for. Derefter organiserer vedkommende et bundt hjælpere i området, nøje afmålt til de bestemte omstændigheder. For eksempel er der en gammel dame, som ikke behøver nogen hjælp om natten men har brug for lidt hjælp til at klæde sig af om aftenen og på om morgenen. Frivillige, som kan hjælpe på disse tidspunkter, findes, selv om det i dette tilfælde betyder, at the county-council må betale taxakørsel, når de frivillige må rejse på tidspunkter uden offentlig transport. Ved første øjesyn synes sådanne udgifter måske ekstravagante, men de er uendeligt

Tre modeller til europæisk integration

Af Victoria Curzon Price

Europa har siden den Anden Verdenskrig været en veritabel prøveklud for forskellige institutionelle metoder med henblik på at opnå en både økonomisk og politisk integration. Rent faktisk er historien om europæisk integration et godt eksempel på Hayeks tese om, at det ikke kun er inden for økonomi, at man gør fremskridt ved at eksperimentere sig frem, men at de samme principper også bruges ved en ubevidst oprettelse af institutioner som parlamenter, domstole, ja endog det sprog ved hjælp af hvilket, vi kommunikerer med hinanden.

I de første 35 år efter krigens afslutning havde vi to forskellige integrationsmodeller, vi kunne studere og kritisere: på den ene side Fællesmarkedet (som bestod af Det Europæiske Fællesskab, EURATOM, samt Kul- og Stål Unionen) og på den anden side Den Europæiske Fri Handels Association (EFTA). Med risiko for at oversimplificere kunne man sige at hvor Fælles Markedet var en dampromle-metode til at opnå integration, så var EFTA mere et letvægter mini-køretøj. Ingen af modellerne var ideelle, så det var kun et spørgsmål om tid, før en ny model blev introduceret. Det skete i 1985-86 da man vedtog planen om Det Indre Marked og tilføjelserne til Rom-traktaten indeholdt i den Europæiske Fællesakt, hvorved de 12 medlemsstater meget vel kan have valgt at køre i en Ferrari. Om de faktisk har til hensigt at køre, må man afvente og se - men selve modellen er meget hurtig, meget kostbar og meget opfindsom.

Mini Modellen

EFTA har altid været det mindst mulige skridt hen imod en integration. Man sigtede egentlig kun mod en **økonomisk** integration. Faktisk var en af de vigtigste teser EFTA skulle demonstrere, at økonomisk integration ikke nødvendigvis førte til politisk integration samt, at økonomisk integration kun behøvede et absolut minimum af institutionelle arrangeringer.

Med hensyn til det principielle var EFTA baseret på to afgørende føderalistiske principper, nemlig på den ene side princippet om subsidiaritet og på den anden side respekten for andre nationers forskelligartethed. Mennesker, der lever i en enhedsstat, er ikke nødvendigvis særlig fortrolige med føderalismens teori, ja, jeg har så afgjort bemærket, at udtrykket 'føderalisme' bruges på en ganske anden måde i England end på kontinentet. I England står 'føderalisme' for en grim bussemand, der har hjemme i Bruxelles, og som truer engelsk suverænitet, medens man andre steder ganske enkelt betragter det som en fornuftig måde at forene et minimum af enhed med et maksimum af forskelligartethed. Måden man opnår dette på ved hjælp af føderalisme er for det første, at man anvender subsidiaritetsprincippet i forbindelse med alle de problemer, der opstår: **tillad aldrig en myndighed på et højere institutionelt niveau at tage sig af et problem, som en myndighed på et underordnet niveau kan klare lige så godt.** Dette betyder, at man indretter et system, hvor de sociale opgaver bliver uddelegerede: familien, den lokale kommune, byen, provinsen (Kanton, Länder), nationalstaten, den overnationale organisation danner et sæt af hierakiske og koncentriske cirkler (hvor det højeste niveau er i centret), hvor hver enkel er bedst egnet

til at løse bestemte former for problemer. Føderalisme understreger nødvendigheden af at holde centret svag og periferien stærk hvori ligger en tro på, at decentralt placerede institutioner vil være i stand til at løse de fleste problemer - ellers vil det ikke være muligt at få forskelligartethed til at gå i spænd sammen.

Dette fører os til føderalismens andet element, der var relevant for EFTA modellen: da en føderations hele pointe består i, at forskellige lande lever fredeligt side om side, så må de tolerere forskelle. Det betyder ikke bare, at man affinder sig med andre nationers pudsigheder, men også, at man ikke forsøger at pådutte de andre ens egne ejendommeligheder. Ingen under-enhed i en føderation bør forsøge at dominere andre, i modsat fald vil det føre til føderationens opløsning...

En bred ramme for frihandel - integration via markedet

EFTA var baseret på den overbevisning, at alt hvad man behøvede var en bred ramme (frihandel mellem medlemsstaterne), og man ville herefter kunne overlade det egentlige arbejde med en **integration** (nemlig specialisering og handel) til markedet. Det var subsidiaritetsprincippet i arbejde: integration blev overladt til decentrale, ikke-politiske institutioner. Inden for disse rammer var der bestemt ikke brug for nogen form for fælles politik, for eksempel på sociale, regionale eller pengepolitiske områder, ligesom der heller ingen behov var for en harmonisering af lovgivningen. Man gik ud fra, at markedet ville sørge for integration - og forsøgte vi for øvrigt ikke at bevise, at økonomisk integration kunne holdes fri af forkludrende politiske bindinger?

Troen på, at frihandel kunne klare praktisk taget enhver form af forskelligartethed gik så vidt, at hvert medlemsland kunne beholde sin egen toldpolitik. Og selv om bestemmelserne om oprindelsesland sløvede virkningerne fra de mulige forvriddinger, som en forskelligartet handelspolitik forårsagede, var de så lemfældige, at høje todsatser på grund af direkte og indirekte udsving i handelen i praksis mistede deres økonomiske virkning - en teknisk pointe, jeg ikke her skal komme nærmere ind på, men som kun skal tjene til at understrege, hvor langt EFTA landene var villige til at lade handel udvikle sig, uden at der eksisterede et planlagt og harmoniseret grundlag.

Det er bemærkelsesværdigt, at landbrugsområdet ikke var inbefattet. Det var den sektor i EFTA landenes økonomier, hvor markeds kræfterne var blevet erstattet af regeringernes styring af priserne og regulering af mængden for længe siden. Sådant en sektor kunne man ikke udsætte for frihandel, for ellers ville de forskellige medlemslandes landbrugspolitisk have begyndt at konkurrere med hinanden. Men det var **ikke** opgavens formål! På den anden side kunne man være blevet enige om en **fælles** landbrugspolitik a la CAP, men noget sådant passede ikke ind i 'mini/føderalist' modellen, så man udelukkede ganske enkelt landbrugssektoren - og man levede med de forskelle dette medførte.

Store prisforskelle og forvriddinger - EFTA mangfoldighed

At man **ikke** blev enige om ensartede priser på landbrugsprodukter, at man **ikke** oprettede en fælles ydre toldmur, at man

overhovedet **ikke** forsøgte at foretage nogen form for institutionel harmonisering, fik imidlertid den konsekvens, at de virksomheder, man forventede skulle bevirke den egentlige integration, måtte acceptere en stor spredning i priser **og** forvriddinger (en slags økonomisk 'støj') hidrørende fra de meget forskelligartede institutionelle arrangementer, som fandtes side om side indenfor Associationen. Ja faktisk kunne 1960'ernes EFTA ikke have bestået af en mere forskelligartet gruppe lande. Der var både store og små, udviklede og ikke udviklede, socialistiske og konservative, med høj skat og med lav skat, dem med tilbøjelighed til velfærdsstat og andre, der foretrak selvhjælp, interventionister og ikke-interventionister, neutrale og medlemmer af NATO - og listen kunne med lethed fortsættes. Det eneste, der forenede dem dengang, var deres fælles uvilje mod 'dampromle' integrationsmodellen, sådan som den blev tilbudt af EF - og måske et ønske om at demonstrere, at deres Mini faktisk kunne fungere og udrette sine begrænsede målsætninger.

De havde heldet med sig i begge sager. Den sorteringsproces, der førte til, at nogle skiftede lejr, hjalp med til at gøre EFTA en smule mindre forskelligartet (og EF en hel del mere). I takt med at Forbundet mistede medlemmer, mindskedes dets betydning for hvert af dets medlemmer målt i import og eksport andele. Geografisk forblev det næsten lige så spredt som tidligere. Alt dette betød, at sandsynligheden for at handel baseret på forskelligartethed inden for området næppe ville give anledning til uovervindelige problemer - hvad der heller ikke blev tilfældet. Men mere afgørende var det imidlertid, at 'Mini' modellen blev brugt til at smede de livsvigtige bilaterale forbindelsesled mellem EF og EFTA-medlemmerne, hvoraf nogle var mere afhængig af EF, end mange EF medlemslande selv var det. Reglerne om oprindelsesland blev strammet op (tolerance over for forskelligartethed var ikke et veludviklet EF-princip), men ellers blev 'Mini' modellen brugt uden modifikationer. Efter 15 års virke uden alvorlige uheld kan man kun konkludere, at den er solid, pålidelig og billig målt i tab af suverænitet. Men selvfølgelig kan du ikke komme særlig langt med den...

Dampromlemodellen

Dampromlemodellen var meget anderledes. Selv om Romtraktatens politiske aspekter var godt skjulte, er der ingen der nægter, at der var mere i gang end blot økonomisk integration. De i detaljer udarbejdede institutioner, de berømte tre stadier der kulminerede i princippet om afstemning med kvalificeret flertal, mangelen af en udmeldelsesklausul, selve foretagendes **rækkevidde** - fri bevægelse af varer, tjenesteydelser, mennesker og kapital, for slet ikke at tale om et utal af 'fælles politik' - var i sandhed overvældende. Kontrasten til 'Mini' -letvægteren kunne ikke være større. Men faktisk var det nødvendigt, at Rom- og Paris-traktaterne var vægtige, for man forventede af dem, at de skulle virkeliggøre håbet om en europæisk enhed. Men især var de det konkrete resultat af den **funktionalistiske teori** om europæisk sammenslutning.

Den funktionalistiske fremgangsmåde, som Robert Schuman og Jean Monnet var dristige og politisk effektive fortalere for, tog sit udgangspunkt i den antagelse, at nationalstaterne måtte berøves deres suverænitet skridt for skridt og i smug, eftersom de aldrig frivilligt ville give afkald herpå. Noget sådant kunne man gøre, hvis man gik frem i små **funktionelle** trin: såfremt suveræne stater kunne overtales til at samar-

bejde med hinanden omkring ligegyldige, tekniske spørgsmål (som en harmonisering af vejskilte), eller hvis man kunne få dem til at begribe det fornuftige i at pulje deres ressourcer på en konkret økonomisk sektor (som kul og stål), og **hvis** de blev enige om at lade disse tekniske specialområder blive styret fra centret af en halvvejs uafhængig myndighed, så var alt, hvad man behøvede at gøre, gradvis at opbygge en portefølje af sådanne arrangementer. Nationalstaterne ville vænne sig til tanken om at arbejde sammen og, efterhånden som tiden gik, ville man kunne forsøge sig med mere og mere ambitiøse projekter. En skønne dag ville nationalstaten være fanget lige som Gulliver af hundredvis af suverænitetsberøvende ordninger.

Iføle Monnet var det centrale i strategien, at man skulle holde sig til tekniske, funktionelle sager i så stor udstrækning som muligt, idet teknikere fra forskellige lande i regelen ville kunne enes om en teknisk løsning på et problem, hvorimod man godt kunne gå ud fra, at politikere ville forkludre tingene. Da man derimod vidste, at deres appetit på komplicerede tekniske sagsakter var begrænset, var der al mulig grund til at gå ud fra, at eksperterne ville få frie hænder til at 'bygge Europa'...

Funktionalisternes fantasi: centralisme og CAP

Det er næsten overflødig at sige, at nationalstaten ikke lod sig løbe om hjørnerne med et eneste øjeblik, og i 1965 satte general de Gaulle, idet han udgød sin foragt over '**les technocrates apatrides de Bruxelles**', en stopper for muligheden for at træffe beslutninger med kvalificeret flertal. Til trods for at denne væsentlige hjørnestein i funktionalisternes beslutningsproces blev fjernet, måtte det Europæiske Fællesskab ikke desto mindre gennemleve den funktionalistiske fantasi i praksis - dets institutioner, dets rækkevidde, dets filosofi afspejlede dette utrolige centralistiske princip: alt hvad der på nogen måde kunne ordnes fra centre skulle ordnes derfra, idet det på en eller anden måde var et afgørende bevis på, at den nationale suverænitet var ved at dø bort.

Den fælles landbrugspolitik (CAP) er et særlig godt eksempel på, hvordan funktionalismen fungerer. At smede en hel række nationale ordninger om til en fælles landbrugspolitik, der skulle styres fra centret af en halvvejs autonom Kommission, var politisk set en meget vanskelig og ambitiøs opgave, der forlangte ganske megen suverænitetsafgivelse af medlemsstaterne. Og sikken et mindesmærke de satte integrationen!

I mange år var CAP symbolet for integration. Jo længere maraton-forhandlingerne varede, jo oftere uret blev sat i stå for at man kunne overholde en selvpålagt deadline, jo mere udmattede landbrugsministrene var ved slutningen af den årlige prisfastsættelses ceremoni, desto mere henrykte forventede man, vi skulle være. Det spillede ikke den ringeste rolle, at det faktiske indhold af det, man var blevet enige om, i økonomisk henseende var det rene nonsens - **det her** var integration.

Og hvilken integration! Hvedepriserne blev fastsat på et niveau fælles for alle, hvorefter man slap markedskræfterne løs. Når valutakursbevægelser truede den fælles prisstruktur, idet franske landmænd blev opmuntrede til at udvide på tyske landmænds bekostning, inførte man 'grønne' valutaer, ledsaget af 'monetære udligningsbeløb'. Først herefter kunne man på ny slippe markedskræfterne fri.

Harmonisering af priser - 'integrationens travestering'

Det er overflødig at sige, at dette var en travesti over, hvad integration, både politisk og økonomisk, i virkeligheden hand-

ler om. Det er sandt nok, at man går ud fra, at økonomisk integration medfører ensartede priser (i overensstemmelse med teoremet om ét marked, én pris), men kun som **et slutresultat af en proces**, hvor konkurrence, næret af **prisforskelle**, spiller en afgørende rolle, idet den tvinger driftsherren til at finde frem til områder med komparative fordele til at specialisere sig og høste gevinsten fra handel, fra en mere effektiv produktion o.s.v. Vælger man, at priser som **udgangspunkt** gøres ensartede ved hjælp af en kompliceret bureaukratisk-politisk proces, så forsvinder konkurrencen, så foreligger der ingen grund til samhandel, til at reallokere ressourcer eller til at specialisere sig. En harmonisering af priser som udgangspunkt er i virkeligheden en absolut travesti over integration - dog vil det utrænede øje ikke kunne se forskellen. Set under en politisk integrations synsvinkel er det ligeledes meningsløst, eftersom det medfører enighed ud fra den mindste fællesnævner (i dette tilfælde den højeste pris, der kan accepteres).

Andre eksempler på funktionalisme i praksis indbefatter den Europæiske Kul- og Stål-union, der på en og samme tid omfattede fem-årsplaner og ensartede priser frembragt ved hjælp af et kompliceret ,basing-point¹ system; Euratom - som aldrig rigtig kom igang på grund af, at de funktionalistiske teorier havde overset nationalstaterne; Davignon Stålplanen, som både fastsatte priser **og** mængde (en vældig bedrift set fra et teknisk synspunkt); det Europæiske Monetære System (EMS - en perfekt funktionalistisk institution, idet systemet er så teknisk, at næppe nogen forstår det samtidig med, at det medfører en betydelig suverænitsafgivelse); og selvfølgelig de lange og overmåde tekniske forhandlinger, som førte til skabelsen af detaljerede specifikationer for Euro-biler, Euro-traktorer, Euro-marmelade o.s.v.

Besværet med den funktionalistiske integrationsteori, som EF flød i, var at teorien placerede **harmonisering som udgangspunkt** og det ikke kun med hensyn til priser, men alle former for sociale, institutionelle og legale parametre. Man havde den opfattelse, at først da ville en fri handel med varer, tjenesteydelser, kapital og arbejdskraft også være en **fair** handel. Da det imidlertid viste sig, at medlemslandene i høj grad manglede ,politisk vilje' (hele tiden reduceret til nul på grund af princippet om enstemmighed), så førte den centralisme, der lå i den funktionalistiske filosofi, i praksis ikke ret langt. Alt hvad der skete var, at fri handel og integration ganske enkelt ikke fandt sted. Omkring 1985 havde ikke-toldmæssige handelshindringer i form af tekniske og sikkerhedsmæssige krav medført, at splitte det såkaldte Fællesmarked op i 12 adskilte markeder; en EF transport-politik (i henhold til Rom Traktaten) var man ikke blevet enige om, med det resultat, at transport ad landevejen, jernbanen, luftvejen eller vandvejen forblev fuldstændig kartelliseret; de fleste medlemsstater oprettede kontrol med valutahandel, hvorved kapitalens frie bevægelighed, således som det ligeledes var bestemt i Rom Traktaten, var udelukket; og det samme kunne siges om sektoren for tjenesteydelser og uddannede borgers frie bevægelighed. I hele den tid havde toldunionen ikke sat toldernes job på spil, idet store mængder af dem blev brugt til at kontrollere de stadig mere komplicerede formaliteter, som de handlede varer måtte opfylde - og til at opkræve moms, som selvfølgelig ikke var nogen told, men blot en forbrugsskat opkrævet ved grænsen.

Skulle alle disse forhold løses fra nu frem til 1992 ud fra de gamle, centralistiske principper, ville der ikke være nogen, der

ville tro på, at der virkelig ville ske noget overhovedet...

„Ferrari“ modellen

Efter at ,damptrømler' modellen havde vist sig at være ineffektiv, blev den erstattet af noget helt nyt i 1985-86. Den proces, der førte til den nye models design og introduktion, vil begejstre studerende, der undersøger institutionelle udviklinger ud fra en mandevilliansk opfattelse², eftersom det i nogen udstrækning var resultatet af tidligere handlinger og delvis, det er jeg overbevist om, skyldes uvidenhed med hensyn til de videre følger, især dem der medfører tab af regeringers suverænitet. (Jeg foretager en sondering her mellem national suverænitet, som indbefatter parlamenters ret til at vedtage love efter for-godtbefindende, og regeringers suverænitet, der omfatter regeringens frihed til at handle ud fra egen vurdering).

Den nye integrationsmodel er beskrevet i Kommissionens 1985 Hvidebog og bygger på den Europadomstolens nu berømte 1979 afgørelse i **Cassis-de-Dijon** sagen. Domstolen tippede balancen til fordel for artikel 30 i Rom-traktaten (ang. forbud mod alle former for hindringer på import) og imod artikel 36 (som muliggør undtagelsesvis importrestriktioner ,retfærdiggjort ud fra moralske, velfærdsmæssige eller sikkerhedsmæssige hensyn; beskyttelse af helbredet og menneskers, dyrs og planters liv'). Domstolens syn var, at såfremt et produkt var blevet lovligt fremstillet og markedsført i ét medlemsland, så ville et andet medlemsland kun kunne påkalde sig artikel 36, såfremt der var en **altoverskyggende** offentlig interesse tilstede. Med andre ord måtte medlemsstaterne anerkende, at deres partners måde at sikre produkters sikkerhed på er gyldig, med mindre de til domstolens tilfredsstillelse kunne bevise, at en bestemt standard udgjorde en reel trussel mod helbredet, moralen eller den nationale sikkerhed.

Den nye løsning: gensidig anerkendelse og ligeværdighed

Denne doms følger lod længe vente på sig, men de blev udformede og udvidede i Kommissionen 1985 Hvidebog. Her kundgjorde Kommissionen sin ,nye metode' vedrørende tekniske (sikkerhed, sundhed, miljø) normer:

„De generelle bestræbelser med kommissionens plan på dette område vil være at gå bort fra forestillingen om harmonisering og hen imod en gensidig anerkendelse og ligeværdighed³“

Denne bemærknings skønhed er slående. I sin reneste form anerkender medlemsstaterne ganske enkelt at de, når de vedtager nationale love om sikkerhed, sundhed, miljøbeskyttelse o.s.v., alle forsøger at nå de samme generelle mål, og anerkender samtidigt, at der er mange forskellige og lige gode måder at nå dem på. Målene er fælles, men midlerne kan variere.

I princippet har Kommissionen langt om længe brudt med sin centralistiske fortid, ifølge hvilken man skulle være blevet enige om en **fælles** Euro-norm inden man ville kunne tillade handel at bevæge sig frit. Ifølge den nye metode behøver medlemsstaterne fra nu af kun at blive enige om **væsentlige krav** formuleret i almene vendinger, idet man overlader det til medlemsstaterne at beslutte, hvordan de vil opfylde disse krav. Den teknik, Kommissionen vil anvende, går ud på, at arbejde gennem direktiver, der overlader metode og valg af implementering til de enkelte medlemsstater.

Når først et produkt er omfattet af et sådan ,ramme-direktiv', samt opfylder sit hjemlands love, anser man det for at opfylde de ,væsentlige krav' og skal have ret til at cirkulere

inden for Fællesskabet. Har man imidlertid den opfattelse, at det vil være hensigtsmæssigt med en fælles standard (f. eks. en standardisering af telefonsammenstillingsudstyr), forsøger Kommissionen **ikke længere selv på at gennemføre en sådan opgave**, men giver den videre til ikke-politiske, industri-relaterede norm-sættende institutioner.

Anvendelse af EFTA føderale principper

De to føderale principper, der lå bag den gamle EFTA model, er i realiteten blevet anvendt her: på den ene side respekt for andre landes forskelligartetheder (gensidig anerkendelse), og på den anden subsidiaritetsprincippet (overdragelse til ikke-politiske norm-sættende institutioner). I kombination gør de det faktisk tænkelig, at man virkelig vil kunne skabe et Indre Marked omkring 1992, idet de hugger tværs igennem meter-tukke bureaukratiske papirdynger i et eneste hug.

Det er ligeledes bemærkelsesværdigt, at princippet om gensidig anerkendelse kan bruges på tjenesteydelser såvel som på varer. I virkeligheden ville skabelsen af et fælles marked for tjenesteydelser på mindre end fire år næppe være tænkeligt uden en sådan genvej. Som situationen ser ud, har man forbedret ramme-direktiver for bankvirksomhed, forsikringsvirksomhed samt audio-visuel service, som er kommet mere eller mindre langt med hensyn til godkendelse af Rådet; en gensidig anerkendelse af højere uddannelser er allerede kommet langt, selv om nogle professioner yder massiv modstand; ja man har endda gjort nogen fremskridt i den dyng af alskens former for kvoteringer og restriktioner på vejtransportens område.

Endelig har man med vedtagelsen af Fællesaktens bestemmelser om afstemning med kvalificeret flertal fået mere fart på med hensyn til at opnå enighed i spørgsmål om ramme-direktiver. Omkring November 1988 havde Ministerrådet vedtaget eller var nået frem til en 'fælles opfattelse' i 108 ud af de ialt 279 forslag, der er nødvendige for at de interne grænser kan åbnes december 1992.⁴ Kommissionen er ikke tilfreds med tempoet, idet den forlanger de resterende 171 forslag vedtaget i løbet af de næste to år, således at medlemsstaterne kan få tid til at indpasse dem i den nationale lovgivning inden januar 1993. Specielt synes der ikke at være sket fremskridt med hensyn til en 'tilnærmelse' af momssatser eller i spørgsmålet om punktskatter på benzin, spiritus og cigaretter, hvilket udgør omkring 30 af de forholdsregler, som endnu ikke er fremlagt og/eller vedtaget. Som alle ved, har medlemmerne beholdt sig vetoret i skattesager, så en opnåelse af enighed i disse spørgsmål vil sandsynligvis være meget vanskelig. Det er desværre også sandt, at med mindre man når frem til enighed om en tilnærmelse af momssatserne og punktafgifterne, vil de interne grænser sandsynligvis vedblive med at eksistere.

Selv om bruddet med den forudgående periode er slående (da man var heldig, såfremt Rådet formåede at blive enige om mere end 10 direktiver om året), så er fremskridt stadig pinagtig langsom uden store chancer for at blive hurtigere, især hvis regeringer insisterer på 'ramme-direktiver' på alle blot tænkelige områder indenfor industri og tjenesteydelser og yder sej modstand i skattespørgsmålet. Vil man nå det inden deadline?

Brugen af konkurrerende jurisdiktion for at nå deadline 1992

Faktisk sætter princippet om gensidig anerkendelse forskellige reguleringssystemer i konkurrence med hinanden, enten dæmpet af 'ramme-direktiverne' eller direkte. Januar 1993 vil

alle varer og tjenesteydelser falde i to kategorier: enten er de dækket af ramme-direktiver, eller de er det ikke; enten er ramme-direktivet indarbejdet i den nationale lovgivning, eller den er det ikke. I denne situation må medlemsstaterne have mod til helt enkelt at fjerne den interne grænsekontrol, hvad de i princippet har lovet at gøre.

Det vil få en elektrificerende virkning på harmoniseringsprocessen, men i stedet for at skulle sætte sin lid til aftaler mellem medlemslandene kan man i stedet forlade sig på, at regeringerne frivilligt vil vedtage de nødvendige forholdsregler. Dette vil ske, fordi frihandel ud fra forskellige reguleringssystemer bringer selve reguleringssystemerne i en direkte konkurrence med hinanden. Der er ingen grund til at de ikke ganske enkelt kan eksistere side om side, hvorved kunderne får en bredere vifte af valgmuligheder, end de tidligere havde, men det er sandsynligt, at konkurrenceprocessen hurtigt vil skabe en rangorden, fra 'de mest vellidte' til de 'mindst vellidte' normer. I sidstnævnte tilfælde er bolden fra det øjeblik af på det pågældende lands banehalvdel. Det kan enten vælge ikke at foretage sig noget og derved belaste sin lokale industri med en upopulær norm (på den sædvanlige pris/kvalitets afvejningskurve) og derved dybest set dømme den til en på længere sigt langsom død, eller den kan af egen drift tilpasse sin lovgivning - langt det mest sandsynlige valg.

Hvis man i en situation uden et ramme-direktiv finder ud af, at konkurrence mellem de lovgivende myndigheder presser standarden ned på et uacceptabelt lavt niveau, vil tilskyndelsen til at blive enige om 'væsentlige krav' være betydelig.

Men det er ikke et virkeligt problem på områder, hvor diskussionen drejer sig om et produkts egentlige kvalitet, sikkerhed eller holdbarhed for brugeren (f. eks. når man vil definere, hvad syltetøj er, eller hvilke minimale ydelser en bils brems skal opfylde). Her burde man ganske enkelt forlade sig på markedets egen visdom, forudsat det får pålidelige informationer. Den endelige afvejning mellem omkostninger og kvalitet bør man lade forbrugerne dømme om. Hvis de signaliserer, at de synes om en ringe kvalitet, lave produktionsomkostninger og dermed bringer standarden ned på et ikke acceptabelt lavt niveau, bør man spørge: uacceptabel **for hvem?** Formodentlig uacceptabel for dem, som hænger på et krav om høj kvalitet og dermed høje omkostninger! Men det er selvfølgelig ikke noget argument. Under alle omstændigheder er hele spørgsmålet utvivlsomt overdrevet, eftersom et godt informeret marked i stigende grad på grund af en stigning i reallønnen har en tendens til at foretrække høj kvalitet/høj pris standard frem for en lav kvalitet/lav pris standard.

Der kan også siges en mængde for, at man lader regeringerne stå frit med hensyn til at eksperimentere på disse områder, især i en tid med hastige teknologiske forandringer. Hvis Fællesskabet har nerver nok til at tolerere konkurrerende lovgivninger på dette område, ville det være et spring frem foran andre lande som USA eller Japan, eftersom der ville opstå et system, hvor man samtidig eksperimenterer med adskillige mulige normer på et område i hastig udvikling. Når først markedet har valgt den optimale norm, kan man gå ud fra, at alle landene helt af sig selv vil tilpasse sig.

Vanskeligheder med normer for miljø: negative eksternaliteter

Hvor princippet om konkurrerende lovgivning må forventes at give problemer er i spørgsmål om normer for miljø. Det kommer sig af, at man i dette spørgsmål ikke blot overvejer et

produkts egne kvaliteter for brugeren, men også dets negative eksternaliteter - dets virkning på andre. Men også her må man sondre. Såfremt negative eksternaliteter er 'afgrænsede' inden for et lands myndighedsområde (når det med andre ord ikke frembringer negative eksternaliteter for andre myndighedsområder), er der ingen grund til at forsøge en harmonisering.

Hvis f. eks. Tyskland har meget strenge sikkerhedsregler for arbejdere i den kemiske industri, vil produktionsomkostningerne stige sammenlignet med Portugal eller Spanien. De kemiske produkter, der cirkulerer frit i det Indre Marked, vil afspejle forskellen i holdning til de negative eksternaliteter (faren ved at fremstille varen). Men der foreligger virkelig ingen grund til at tvinge Portugal til at hæve sine sikkerhedsregler eller Tyskland til at sænke sine. Der er her tale om sociale værdidomme, som bør afgøres internt, på det nationale plan. Hvert land bør stå frit med hensyn til at vælge, hvorledes det vil anvende nationalindkomsten mellem konkurrerende målsætninger - for det er præcis det, lovgivning om arbejderes sikkerhed handler om. Det samme gælder forresten også for sociale forsikringsordninger, direkte beskatning og meget mere. Alt dette er i virkeligheden beslutninger om **forbrug** uden nogle effekter, der væltes over på andre lande: hvorledes og til hvad skal den nationale indkomst bruges? Til mere sikkerhed på arbejdspladsen? Mere undervisning? Mere forsvar? Der er så mange krav! Men det ville være overordentlig anmassende at forlange, at kravene skal harmoniseres på Fællesskabets niveau.

Er der derimod tale om, at den negative pågældende eksternalitet **ikke** kan holdes inde for et bestemt myndighedsområde - og en meget stor del af forureningen har ingen respekt for myndighedsgrænser - så er det ikke nok at sige, at hvert medlemsland bør stå frit med hensyn til at fastsætte sit eget niveau for forureningskontrol. I et sådant tilfælde vil konkurrence mellem myndighedsområder være ineffektivt nøjagtigt på samme måde som konkurrence mellem individer er ineffektiv, når der forekommer negative eksternaliteter. Her er det åbenbart, at man må foretrække internationale aftaler, som f. eks. forbyder brugen af ædelgas, der ødelægger jordens ozonlag frem for en løsning, hvor det står enhver frit selv at bestemme, hvor nogle lande vil have strenge (og derfor kostbare) krav, medens andre slet ingen ville have. Fri handel mellem en sådan gruppe lande ville medføre, at mere ozon blev ødelagt hurtigere.

Der er et andet tilfælde, hvor frihandelsprincippet baseret på gensidig anerkendelse ville medføre uacceptable resultater. Det vil ske når: (a) selve produktet medfører uønskede bivirkninger (f. eks. forurenende køretøjer); (b) disse bivirkninger tillægges betydning af en stor del af befolkningen i et af medlemslandene; men (c) forskellige medlemslande tillægger dem meget forskellige værdier.

Under sådanne omstændigheder vil man, til trods for at det utvivlsomt er ønskeligt, muligvis ikke kunne enes om en fælles pan-europæisk standard, medens en gensidig anerkendelse af samme grund kan vise sig at være politisk uacceptabel. Men det må understreges, at der sandsynligvis vil være få sådanne sager og langt imellem dem, idet alle de tre ovenfor omtalte betingelser skal være opfyldte samtidig (det påhviler domstolene at afvise overfladiske påstande); ej heller udgør de nogen trussel mod ideen om det Indre Marked, eftersom man vil kunne klare sådanne undtagelser med forholdsregler, der ikke har noget med grænseformaliteter at gøre.

Et demokratisk føderalt system må finde metoder til at klare sådanne forskelle. Følgelig bør det tillades Danmark (for den sags skyld i lighed med Californien) at kræve strengere anti-forureningsnormer for biler, **selv** når dette betyder et forbud mod import af Fiat og Renault biler og implicit favoriserer Mercedes og BMW. Der er her tale om politisk følsomme værdidomme, hvor mindretals (danske) rettigheder skal respekteres af et europæisk flertal, hvis en føderal ånd skal overleve. Her må princippet om fri handel og konkurrerende myndighedsområder vige til fordel for en vigtigere betragtning: retten til at give udtryk for forskellige sociale holdninger inden for et fællesskab så stort og forskelligartet som det vest-europæiske - et princip, der for øvrigt er taget højde for i Romtraktatens artikel 36.

Hvor det er sandsynligt, at konkurrence mellem myndighedsområder vil presse lovgivningen ned på et uacceptabelt lavt niveau, er skatteområdet - moms, punktafgifter og kildeskat på renteaftak fra opsparede indeståender og obligationer - præcis de områder, hvor enstemmige aftaler mellem regeringerne vil vise sig at blive meget vanskelige at opnå. Godt, lad os handle frit og lad kapitalen bevæge sig frit og så se, hvor hurtigt en eller anden form for enighed bliver banket igennem! Og sker det ikke, så vil det, der er uacceptabelt for regeringer, være mere end acceptabelt for skatteyderne, der så sjældent besidder magt til at øve indflydelse på egen skæbne.

Under alle omstændigheder så venter medlemsstaterne ikke bare på 1992, før de frivilligt harmoniserer deres forskellige love, så den 'nye metode' gør allerede nu sin tilstedeværelse mærkbar.

Det Indre Markeds betydning for kapitalmarkedet

I juni 1988 blev medlemsstaterne til alles forbauselse enige om at fjerne kontrollen med valutahandelen juni 1990 (med noget længere køreplan for Grækenland, Spanien og Portugal). Naturligvis er et frit kapitalmarked på det Indre Markeds dagsorden, men det har været en behagelig overraskelse at opleve, at regeringer faktisk traf sådanne beslutninger.

Der er tale om et forbløffende brud med fortiden. Det betyder, at franskmændene, italienerne, danskerne står frit med hensyn til at placere deres opsparing i ECUs, dollars, yen eller et hvilket som helst medlemslands valuta (englænderne og tyskerne har allerede frihed til at gøre dette). Det betyder, at regeringer ikke længere vil være i stand til at tilsløre resultatet af en dårlig økonomisk politik, som skrupelløse og upatriotiske spekulanter ikke er sene til at få øje på - idet de - i et frit marked - presser værdien af valutaen ned i forhold til andre, bedre forvaltede valutaer. Grunden til at man indførte kontrol med valutahandel var dybest set først og fremmest, at man ville undgå, at markedet dagligt vurderede den af regeringen førte økonomiske politik. Nu synes regeringerne at være indstillede på at underkaste sig markedets ubønhørlige disciplin. Hvorfor? Er de så sikre på, at de kan klare prøven? Hilser de denne 'udefra kommende' disciplin velkommen som en metode til at afværge hjemlige pressionsgrupper? Er de pludselig begyndt på et nyt og bedre liv? **For en opgivelse af kontrol med valutahandel reducerer på dramatisk vis omfanget af regeringernes muligheder for at gribe ind i økonomien efter forgodtbefindende.**

Hvordan vil man så **overtale** (og ikke tvinge) 57 millioner italienere til at spare op i deres egen valuta? Formentlig ved at tilbyde markedrenten. Det betyder, at der er sat punktum

for at manipulere med renteniveauet som et industripolitisk instrument, hvad der bestemt vil lægge en dæmper på politikernes begejstring for store og kostbare underskud på statsfinanserne. Begge virkninger udgør en direkte udfordring mod regeringernes magt til at gribe regulerende ind.

EMS'en uden valutakontrol

Hvordan vil man bevare det Europæiske Monetære System funktionsdygtigt uden valutakontrol? Det er imidlertid ikke nogen imponerende præstation at holde en valuta indenfor aftalte rammer for udsving, såfremt man beholder retten til at fastsætte de mængder, der bliver sat i omløb på markedet. Uden en sådan magt er man tvunget til at håndtere sin valuta mindst lige så godt, som tyskerne gør det. Det medfører konkurrence mellem landenes penge- og finanspolitik, hvor landet med den laveste inflationsrate sætter tempoet for alle de andre. Igen er der tale om en utrolig reduktion i omfanget af regeringernes muligheder for at styre efter forgodtbefindende.

Det siges ofte og med rette, at skabelsen af en fælles europæisk valuta ville betyde et så stort suverænitetsstab, at ville man nå frem til noget sådant, så ville vi ikke være langt fra en fuldstændig politisk integration. Ja, hvis EMS regeringerne holder fast i deres hensigtserklæring - fri handel, fri bevægelighed for kapital og faste valutakurser - så vil de få bundet deres hænder lige så fast, som hvis de faktisk havde skabt en europæisk centralbank: kendsgerningen er, at målene for deres politik vil være 'overdeterminerede' og praktisk taget umulige at nå på samme tid. Selv om de beholder deres ret til at ændre deres valutakurser inden for EMS'en, så vil kravet om at skulle konkurrere om sparepengene fra deres borgere tvinge dem til at iagttage den yderste finans- og pengepolitisk forsigtighed.

Konklusion

Vi så i indledningen, at den funktionalistiske integrationsteori går ud fra, at nationalstaten snigende vil blive berøvet sin suverænitet - idet der røves små bidder ad gangen, indtil der til sidst ikke vil være nogen modstandskraft tilbage i dyret. Denne side af 'damptrømlen' fungerede aldrig, men hvad der blev tilovers, var en kvælende centralistisk måde at lave økonomisk integration på og en forbløffende sammenblanding af mål og midler; den centralistiske politik blev selv bevis på en begyndende politisk integration uden hensyn til deres virkning set ud fra en økonomisk integrations synsvinkel.

Vi hævdede endvidere, at 'mini-model'-integrationsmetoden hævdede at kunne føre til økonomisk integration uden tab af nogen som helst form for politisk suverænitet, idet den muliggjorde, at fri handel kunne finde sted ud fra forskelligartethed, uden en vidtgående harmonisering.

Hvor 'damptrømlen'-modellen brød sammen under sin egen vægt, var 'mini-modellen' til trods for sin succes dog meget begrænset i sine muligheder. De fuldstændige følger af at tillade, at en ægte frihandel udfoldede sig uden en harmonisering af tekniske normer, kom aldrig, fordi man aldrig overvejede at fjerne områdets indre grænser eller tænkte på at udvide modellen til at omfatte andet end handel med industrivarer. Det Indre Marked's metode, som i det væsentlige består i at godtage mini-modellens føderalistiske filosofi (subsidiaritet og respekt for andre menneskers særpræg), men med tilføjelse af det radikale skridt, at princippet skal anvendes både på varer, tjenesteydelser, mennesker og kapital, har skabt en fuldstændig ny måde at integrere på - måske her i essayet lidt for opti-

mistisk kaldt 'Ferrari' modellen.

Om modellen denne gang rent faktisk vil fungere rundt omkring eller ikke (og der har været rejst berettiget tvivl i så henseende) er nærmest uden betydning i den forstand, at modellen som sådan ikke fejler noget. Den står klar til brug for kommende generationers politiske ledere, hvis denne udgave ikke formår at nå frem til det frivilligt valgte mål at skabe et ægte Indre Marked i Vesteuropa inden - lad os være generøse - 1995.

'Ferrari' modellens mest interessante aspekt er ikke engang af økonomisk art. Det ligger derimod i den proces, de konkurrerende myndighedsområder vil sætte i gang: efterhånden som regeringer frivilligt klarer deres økonomi bedre, aktivt finder frem til optimale regulerende normer og giver store dynger af beslutningsområder tilbage til markedet, er vi så ikke vidne til den form for selvdisciplin i den økonomiske politik, som økonomer optaget af forfatningsspørgsmål har foreslået, at man påbyder ved lov? Er dette ikke en mere enkel, pænere, mere naturlig vej at gå? Det er ikke sådan, at 'Ferrari' modellen fratager nationalstaterne deres suverænitet, men den giver regeringer en kraftig tilskyndelse til ikke at forvalte deres økonomi dårligt.

Noter

1. 'basing point' er et merkantilt udtryk for en bestemt måde at beregne priserne på. (overs. anm.)
2. Den hollandske læge Bernard Mandeville, der omkring slutningen af det syttende århundrede virkede i London som hvad man i dag ville kalde psykiater, har opnået en plads i idehistorien for sin kritik af rationalismen, idet han mente, at resultaterne af vore beslutninger ofte er meget forskellige fra vore hensigter. Han udvidede denne tanke til at omfatte hele samfundet, hvis institutioner ikke var bevidst skabte, men 'var vokset frem, idet det brugbare havde overlevet'. Se især 'Lecture on a master mind' holdt for the British Academy den 23 marts 1966 af F.A. von Hayek og publiceret i Proceedings of the British Academy, Vol. LII, London 1967.
3. EF Kommissionen, 'Completing the Internal Market: White Paper from the Commission to the European Council', Bruxelles: CEC, 1985, s. 6, para. 13.
4. EF Kommissionen, 'Completing the Internal Market: an area without internal frontiers. Progress report required by Article 8B of the Treaty', Com (88) 650, Brussels: CEC, 17 November 1988, p. para 9.

Occidentens renæssance?

af Leszek Kolakowski

Når vi spørger om Occidentens skæbne og renæssance, vover vi os ud på et område, der ikke kan underbygges i streng videnskabelig forstand. Vi kender ingen historiske lovmæssigheder; både lineære og cykliske historiefilosofier er produkter af en omend nødvendig, så dog usikker – spekulation...

Personlig ansvar og skyld

Kun med sådanne forbehold er det os tilladt at overveje spørgsmålet angående Occidentens undergang eller renæssance. Hvorledes man skal identificere Occidenten er ingenlunde sikkert eller uomstridt, og jeg foretrækker ikke at gå ind her på nu. Jeg vil gerne have lov til kun at tage en side af begrebet Occident i betragtning, der står i nær forbindelse med dets *kristne menneskeopfattelse*, nemlig *troen på personlig ansvar og skyld*.

Mine overvejselsers almene ramme er som følger: Den occidentale verdens *fundament* blev grundlagt af de kristne. Den bygger således på den tro, at *evnen* til at erfare *skyldfølelse* i forbindelse med vor forseelse overfor Gud eller vor næste er af afgørende betydning, når man skal afgøre, hvad det vil sige at være menneske. I hele universet er alene mennesket ansvarlig, bundet af pligt, udstyret med skyldfølelse. Der er her ikke tale om den abstrakte viden om, hvad der er godt eller ondt, forbudt eller påbudt, men om *evnen* til at opleve det *gode og onde* som sin egen *personlige situation*. Kun det *enkelte* menneske, intet samfund, bliver forløst eller fordømt, kun den enkelte er derfor i egentlig forstand bærer af det gode og onde.

Det er sikkert sandt, at også disse forestillinger kan tjene som grundlag eller retfærdiggørelse af et teokratisk eller undertrykkende system, og eksempler på en sådan brug er naturligvis velkendte for os. Men noget andet er også sandt: Teokratiets overvindelse var mulig takket være den samme idé om, at *det enkelte individ var noget unikt og uerstatteligt*, den idé, som satte kristendommen i bevægelse, og som gav den dens livskraft. Så ofte den end er blevet krænket i praksis, så hører troen på, at et menneske aldrig på grund af, at det deltager i en social „helhed“, fuldt ud må beherskes af denne og derfor *aldrig må opfattes som samfundets eller statens ejendom*, til kristendommens og dermed til Occidentens væsen. Forestillingen om et ufravigeligt personligt ansvar og skyldfølelse udgør denne tros nødvendige modstykke.

Undergravet af hedonismen

Dette verdensbilledes to bestanddele bliver åbenbart undergravet af to tilsyneladende modsatte retninger. På den ene side er vi i forbindelse med vore teknologiske resultater og den dertil knyttede vækst i vore behov, som synes at stige som på en endeløs spiral, blevet til et i stor udstrækning *hedonistisk orienteret samfund*. Jeg siger „i forbindelse med“ og ikke „som følge af“, fordi vi ikke har nogen sikkerhed for, hvad der er årsag og hvad virkning: det *tekniske fremskridt*, som bringer os så megen tilfredsstillelse og som ægger vore forventninger i det uendelige, eller *forandringer* i vor *indstilling til livet* og vor måde at bedømme på. I sidste ende er den tekniske udvikling et *produkt af det intellektuelle arbejde*, og der foreligger ingen væg-

tige grunde til at hævde, at de i andre verdensdele eksisterende folkeslag og racer, der ikke har sat en sådan kraft igang, skulle være åndelig fattigere eller intellektuelt mindreværdige. Alt taler imod noget sådant; vi ser jo, hvorledes denne udvikling imiteres med held på flere områder. Derfor er det vel ikke teknikken, som har omformet ånden, men dens svimlende udvikling er betinget af de *forudgående forandringer i vort intellekt*. Bortset fra dette spørgsmål er vor intellekts tilstand i den vestlige verden og især i dens mest udviklede område, Nordamerika, klar nok: det er et samfund, hvor de herskende og mest indflydelsesrige ideologiformer har en hedonistisk orientering, i overvejende grad et „give me, give me“-samfund. Årsagerne til en sådan vurdering af den vestlige verden er så velkendte, at det ikke lønner sig at opremse dem.

For dette hedonistiske samfund er den traditionelle kristne menneskeopfattelse selvfølgelig uantagelig. Men den *kristne overleveringer ingenlunde død* og den kræver sin tribut, i al fald i den betydning, at det volder vanskeligheder at udtrykke de virkelig herskende indstillinger entydigt i teoretiske kategorier og principielt at fornægte den gamle tros kulturelt nedavede symboler - ansvar, skyld, vilje til opofrelse. Hvordan er det for vesten med sin skarpsindighed lykkedes at klare denne selvmodsigelse? Den opfindsomme løsning består i, at vi har skudt *skyldbevidsthed* og *ansvar* fra os og *skubbet dem over på samfundet* i form af abstrakte entiteter. Efter denne opdagelse kan kernen i vort verdensbillede kort sammenfattes således: du er fuldkommen, jeg er fuldkommen, hver for sig er vi alle fuldkomne, men samfundet er forfærdeligt. „Samfundet“ har, ligesom Jesus Kristus, til al held påtaget sig alle vore synder og al vort ansvar, men anderledes end Jesus Kristus er samfundet derved blevet håbløst tilsmudset: det kan ikke reddes.

Skæbnessvangre forventninger til samfundet

Jeg har engang set et interview med en fange i amerikansk fjernsyn; samtalepartnerne var en tidligere Vietnam-soldat, som senere, som civil borger, var blevet dømt til nogle års fængsel på grund af et røveri. Intervieweren spurgte ham gentagne gange med eftertryk, om det ikke forholdt sig således, at han, den adspurgte, var blevet forledt til kriminalitet ved at man havde tvunget ham til at deltage i krigen, at opleve mange grusomheder o.s.v. Den anden svarede: „Nej, hvad jeg gjorde, det gjorde jeg, og jeg vil ikke skubbe skylden på andre mennesker, på mine foresatte eller regeringen“. Forbryderen talte som en mand med mod og værdighed, medens intervieweren var en typisk amerikansk medienar, som troede, at staten er ansvarlig for alt, hvad den enkelte gør, og som sandsynligvis plejer at betegne sin tåbelighed med „liberalisme“.

Men en *uløselig selvmodsigelse* ligger gemt i vor hedonisme, og den ødelægger på skæbnessvanger vis opfyldelsen af de forventninger, der stilles til den. Vi vil være skyldfrie og fri for pligt, al skyld, alt ubehageligt og ondt vil vi henføre til samfundet, d.v.s. til ingen. Lad os antage, at det definitivt er lykkedes os at gennemføre denne forvandling og træde ind i et fuldkomment *moralsk slaraffenland*, så ville vi befinde os i en verden, hvor alle sociale bånd ville være opløst og erstattet af de sammenstødende egoismers spil, og at det således kun var den

alt gennemtrængende gensidige *frygt*, der gav det hele en brøstfældig og ustabil bestandighed (en „libidinøs civilisation“ som Herbert Marcuse - med foregribende henrykkelse - kaldte det). Men det er netop det, vi ikke ønsker: vi ønsker frihed fra pligt og fuldstændig tilfredsstillelse, og det er „samfundets“ opgave at skaffe os begge dele. Men „samfundet“ er, desværre, identisk med alle andre mennesker. Og når enhver af os forlanger af alle andre, at de skal befri ham fra alle pligter og selv påtage sig alle pligter, når naturligvis ingen målet, og vi bliver *alle frustrerede*.

Den i vor civilisation udbredte *infantilisme*, som gør os tilbøjelige til, at vi ønsker stadig mindre statslig intervention i vort privatliv og i vort arbejde, men samtidig af den samme sociale organisation kræver mere og mere beskyttelse, mere og mere overtagelse af ansvar for vor eksistens, er en af vore farligste *indre fjender*. Den længselsfuldt ventede frihed for pligt, for opsyn, for kontrol samt fra loven vil kun et fuldstændigt *anarkistisk paradis* kunne opfylde, medens vi kun kan forvente en fuldstændig sikkerhed og en altomfattende beskyttelse af et konsekvent *totalitært system*. Og vi vil begge dele! Og selvfølgelig kan vi aldrig få begge dele.

Modstræbende samfundstendenser

Det hører med til det at være menneske - således formoder vi i det mindste - både at bekræfte behovet for sin egen, unikke *personlighed* såvel som også behovet for at leve i kommunikation med andre, i et *fællesskab*. At vi har brug for begge dele er selvfølgelig banalt og ubestridt; det er ligeledes banalt at konstatere, at der består en *uundgåelig spænding* mellem begge behov. Det ser ud til, at vort intellektuelle liv udvikler sig i to modgående retninger, hvor hver af dem lover at bringe kun den ene af disse drifter til udfoldelse og umuliggør sig selv ud fra sine følger. På den anden side er et sådant samfund opstået, hvor griskhed, som er forbundet med ligegyldighed over for andre, synes at være den dominerende motivation; og griskhed er en - naturlig, men afsporet - måde, behovet for selvbekræftelse kan komme til udfoldelse på. På den anden side findes et *totalitært system*, som lover sine medlemmer en fuldkommen sikkerhed og lighed derved, at den gør dem alle til statsejendom. Men ingen af disse samfundsformer er i stand til at opfylde det lovede, ja hver af dem har i den grad omdannet sig, at den har tilintetgjort sine egne præmisser.

Da et *hedonistisk orienteret liv* fremmer opløsningen af de sociale bånd, medfører det ingenlunde en personlig selvbekræftelse, eftersom sidstnævnte kun er tænkelig som en *social proces* indenfor de af samfundet fastsatte værdier og mål; en fuldstændig i sig selv hvilende, selvtilstrækkelig Monade¹, såfremt noget sådant overhovedet kan forekomme, er ude af stand til selvbekræftelse, ja ordet mister enhver betydning for et sådant væsen. Det bliver som rotten, der i et berømt, men skrækkeligt eksperiment, var dresseret til at trykke på en pedal, som, når den blev trykket, via en elektrisk forbindelse stimulerede lystcentret i dyrets hjerne. Rotten trykkede pedalen (”frivilligt”) så længe og intensivt, til den kreperede: en proces, der næppe kan beskrives som selvbekræftelse eller selvrealisation.

Endnu mindre er det *totalitære system* i stand til at opfylde sine løfter. Ved at ophøje *statsslaveri* til sit princip, tilintetgør et sådant system med velberådet hu enhver form for spontan kommunikation mellem menneskene; ethvert af staten uafhængigt fællesskab, alle ikke af staten forordnede relationer er,

set med statens øjne, rettet mod den; et sådant system yder heller ikke på nogen måde den lovede sikkerhed, det skulle da være på den måde, beboerne i en koncentrationslejr nyder sikkerhed på. Den enkelte, der er prisgivet *statens almagt*, kan hvert øjeblik blive et offer for en hvilken som helst slags løshed.

Hedonisme og statsslaveri

Jeg vil selvfølgelig ikke påstå, at der findes en *symetri* mellem de to livsformer, endsigse opfatte de to former som lige afsporede. Det af griskhed beherskede samfund er opstået spontant af de historiske omstændigheder, som et uventet resultat af utallige individuelle handlinger, medens det totalitære slaveri er opstået som en forud planlagt bygning, rigt udstyret med ideologiske beskykninger. Det *destruktive potentiel* er næppe sammenligneligt: det hedonistisk orienterede samfund råber efter helbredelse, det totalitære efter opløsning. Og endnu en anden *forskel* må fremhæves: endskønt det er sandt, at ingen af disse to livsformer nogensinde har udviklet sig til absolut fuldkommenhed, så er det totalitære system, som vi kender det af erfaring - i form af den barbariske sovjetiske civilisation - faktisk sit ideal meget nærmere end den vestlige verden sit. Men endnu vigtigere er, at vi begriber, at totalitarismen er i stand til at realisere sit ideal og udbrede sig over hele jordkloden. Det samme kan den hedonistiske anarkisme ikke opnå; jo mere den nærmer sig sin definatoriske fortræffelighed, desto svagere og indadtil sønderrevet må den blive som social organisation, og jo mere sandsynligt bliver det, at den vil falde som offer for det indefra eller udefra kommende totalitære tryk. Den hedonistiske anarkismes eneste praktiske resultat er, at det politisk-totalitære regime erobrer det af førstnævnte åndeligt beherskede samfund. Det er for øvrigt let at se, hvorledes disse to uforenelige idealer er smeltet sammen i forskellige populære ideologier: de er ganske vist uforenelige i logisk forstand og kan derfor ikke danne noget begrebsmæssigt sammenhængende helhed; men som sociale kræfter arbejder de i praksis til gavn for den samme tendens.

Udgangsprogner og religiøs genopvågen

Igennem de sidste årtier dukker *forestillingen om et opræk til en katastrofe* gentagne gange frem i den europæiske litteratur, et sammenbrud af den vestlige kultur, hvis plads vil blive indtaget af et despotisk barbari, og kimen til dette forfald opsporer man i denne kulturs udviklingstendenser. I begyndelsen af vort århundrede, længe før ordet „totalitarisme“ var opfundet, har den polske forfatter *Jerzy Zulawski* forudsagt, at menneskeheden, takket være intellektuelle, der af menneskekærlighed forkyndte ligheden, snart ville være ført tilbage til en myretue, hvor der ikke længere ville være plads for den *creative præstation*, og hvor ethvert forsøg på at tilføre den stagnerende uniformitet noget nyt ville blive kvalt med magt.....

Når vi iagttager vor civilisations tilstand og følger diskussionerne herom, føler vi os ofte fristet til at tro, at den i alle sine porer er hjemsogt af en dødelig sygdom, hvis symptomer det end ikke lønner sig at opremse. Men er vi berettiget til at underkaste os denne fristelse og dermed gøre vor tilstand værre på grund af *tabet af håb*? Er det i virkeligheden ikke snarere sådan, at vor uheldsvarslenende diagnose i stedet for at være resultatet af en uvildig iagttagelse blot bringer en ideologisk indstilling til udtryk? Og denne ideologi er måske ikke mere end fortvivlelsen stillet over for de frustrerende forventnin-

ger, som nødvendigvis måtte forblive uopfyldte, fordi de var så oppustede.

Vi vil muligvis aldrig have viden nok til at kunne besvare sådanne spørgsmål fyldestgørende. Sikkert er blot, at *forventningerne om undergang* gør undergangen mere *sandsynlig*, og at muligheden for undergang i sidste ende har sine rødder i vores tænken og følen, i sindet og ikke i den formentlige historiske determinisme. At sindet er sygt, det vedgår jeg, at det er dødsens sygt, har jeg ingen grund til at anerkende. At vor idéverden befinder sig i en tilstand af forvirring og usikkerhed, betvivler ingen. Alle Europas politiske ideologier, som vi har overtaget fra forrige århundrede, er åbenbart ude af stand til at løse vor civilisations store problemer eller at afstikke en klar vej for vor vilje, selv om det også er sandt, at forskellige grundværdier, som de påberåber sig, ingeniunde er forældede. Men vejen fra de fundamentale ideologier til en praktisk politik er lang, kroget og usikker. Men disse ideologiers forfald behøver ingeniunde at opfattes som nederlag, skønt vi ikke ved, hvad der vil træde i deres sted. Det er rimeligt at gå ud fra, at den voksende betydning, vi nu kan iagttage, *religionen* har i politiske forhold, er resultatet af skuffelsen over vor politiske arv. Heri ligger også en klart synlig fare: det er ikke kun påfaldende, at de religiøse organismers overtagelse af de politiske opgaver af og til foregår på en chokerende måde. Særligt farligt er det, at dette af og til fører til en *politisering af det religiøse liv*, hvor *grænsen* mellem kirkens sociale ansvar og dens underordnen sig de politiske ideologier bliver udvisket.

Søgen efter mening

På den anden side medfører „det helliges tilbagevenden“, som man taler så meget om, et håb om, at dette vil medføre en ægte *konfrontation mellem de religiøse overleveringer* og den ellers meget blegnede *oplysningstids arv*. Thi oplysningstidens ånd er ikke mindre rystet og usikker end den religiøse tradition. Den optimistiske rationalisme har tabt det meste af sit grundlag. Videnskabens og teknikkes imponerende erobringer vokser i en åndelig tvetydig verden, hvor de fremkalder lige så megen stolthed som frygt, og den overbevisning er mere udbredt end nogensinde, at en *søgen efter mening* ikke kan tilfredsstilles gennem disse fremskridt. Skuffelsen over den teknologiske udvikling kommer også nu og da til udtryk i de barnagtige antiteknologiske ideologier, som om medicinens mod teknikens ødelæggende følger kunne findes i en tilbagevenden til det glade barbari og ikke i mere teknik.

På begge sider af vor åndelige usikkerhed, som giver sig udtryk såvel i den religiøse genoplivelse som i skuffelsen over teknikens resultater, iagttager vi altså, at en søgen efter udvej ofte antager forskellige, kulturelt farlige, ja barbariske former, hvilket undertiden får os til at tænke på Hegels teori om at fremskridtet opstår gennem sine „dårlige sider“. Sikkert er det imidlertid, at i disse forandringer udkrystalliseredes den enkle og gamle sandhed, at mange vigtige, måske de vigtigste anliggender og bekymringer vedrørende menneskenes liv ikke kan løses *ved hjælp af tekniske og institutionelle midler*. Denne enkle og tilsyneladende trivielle sandhed har rent faktisk en kraftig antitotalitær og væsentlig religiøs betydning. Totalitarisme inbefatter jo den forkyndelse, at et fuldkomment, konfliktfrit og broderskabets samfund kan nås ved hjælp af tvang og institutionelle omformninger. At denne forkyndelse, såfremt man søger at omsætte den til praksis, må føre til en ekstrem despotisme, hvor menneskene bliver behandlet som helt og

holdent erstattelige og udskiftelige ting, som dele i en ellers meget dårligt arbejdende maskine, kunne man vel have forudset; dette var faktisk blevet forudsagt ret nøjagtigt lang tid før de forfærdelige „eksperimenter“ i vort århundrede. Og når vi taler om den samme sandheds *religiøse* mening, har jeg dens underforståede forudsætning for øje: menneskene er *ikke udskiftelige*, ethvert *individuel menneske* udgør en egen, ikke reducerbar virkelighed.

Det enkelte menneskes tro og unikke karakter

Accepterer vi for alvor denne forudsætning, der givetvis har et metafysisk indhold, så forekommer den vestlige civilisation os ikke mere at være en tilfældig afbrydelse af historiens forløb eller en mærkværdig historisk exces, men som en udfoldelse, som en *selvåbenbaring* af en i mennesket skjult *åndelig energi*, som gennem århundrede har banet sig vej i en smertefuld, ofte en i selvmodsigelse vadende, ofte indirekte proces. Dens ufuldkomne, men ubestridelige sejre kan så opfattes som trin i den menneskelige værens vanskelige udvikling.

Det er faktisk det, der har været denne civilisations tolkning af sig selv: *Naturretsteoriens* teoretikere og skabere var selvfølgelig bekendt med historiens mange rædsler; om begivenhedernes faktiske udvikling og menneskenes virkelige motiver gjorde de sig ingen illusioner. Ikke desto mindre mente de, at naturretten ikke var en af dem selv vilkårligt fastlagt norm, ingen ny opfindelse, men derimod opdagelsen af en eksisterende orden i universet. Deres illusion bestod i, at de var overbeviste om, at man kunne få viden om denne orden ved at iagttage naturen. Det kan vi ikke. Der er tale om en *troshandling*. Denne tro er pr. definition ubeviselig, den er forankret i en religiøs overlevering og kan ikke befries helt fra sin oprindelse. Den lever i vor kultur som den måde, kulturen opfatter sig selv på, forklarer sig selv på, dens begrundelse finder vi i os selv som deltagere i denne kultur.

(Org. titel: „*Wiedergeburt des Abendlandes?*“ fra Neue Zürcher Zeitung, 22.3.1983.) oversat af Gunnar Jacobsen

Noter

1. Monader er de mindste elementer i den tyske filosof C.W. Leibniz's teori om verdens opbygning. Disse monader står ikke i noget årsags-forhold til hinanden, eller som Leibniz engang udtrykte det: „Disse monader har ingen vinduer, der kommer intet ind og intet ud.“ (Oversætterens anmærkning).

Liberalistiske bøger på dansk

Kære læsere

Redaktør af det norske libertarianske tidsskrift »Ideer om Frihed«, Jan Sommerfelt Pettersen, har udarbejdet en liste over udkomne liberalistiske bøger i Norge, Sverige og Danmark. Jeg har valgt at bringe oversigten over liberalistiske bøger på dansk i håbet om, at læserne vil fordybe sig i nogle af disse. Desuden er det mit håb, at Libertas' læsere vil bidrage til at rette fejl og mangler i oversigten - foruden at gøre listen fuldstændig, da der må mangle nogle udgivelser. Send venligst information herom til Niels Erik Borges, Herluf Trollesgade 7, III tv, 1052 København K - eller ring 33 9145 99. Niels Erik Borges.

Arzrouni, Christopher (1990): *Fejlbare individer - Fri institutioner - Forbindelsen mellem erkendelses-teori, videnskabsteori og politisk filosofi i K. R. Popper og F.A. Hayeks tænkning*. Institut for statskundskab, Århus (Hovedopgave).

Bastiat, Frédéric (1852): *Hvad man ser, og hvad man ikke ser - kortfattet statshusholdningslære*. Kbh., Universitetsboghandler Reitzlers Forlag, ss 71, Oversat af Adolph Steen, [Ce qu'on voit, et ce qu'on ne voit pas].

Bastiat, Frédéric (1954): *Hvad man ser, og hvad man ikke ser*, Kbh., oversat og bearbejdet af Christian Gandil.

Bastiat, Frédéric (1956): *Staten*. Kbh. oversat og bearbejdet af Christian Gandil [L'Etat].

Bastiat, Frédéric (1989): *Staten - og andre essays om politisk økonomi af Frédéric Bastiat*. Værløse, Danmark. Forlaget Kontrast, ss 107, Redigeret af Peter Kurrild-Klitgaard.

Bogen indeholder udvalgte essays af den kendte liberale franske socialøkonom, som har virket omkring midten af det forrige århundrede. I *Plyndringens filosofi* hævder Bastiat, at der kun findes to veje til velstand - produktion og plyndring - og viser gennem sin analyse, at staten er et instrument for plyndring. I essayet *Ejendomsretten og lovgivningen* hævder han, at samfundet opstod for lovgivningen, at ejendommen er en naturlig følge af menneskets natur og ikke en gave fra staten. I essayet om *Staten* kredser Bastiats tanker omkring den påstand, som måske har gjort ham mest berømt: Staten er den store fiktion, at alle kan leve på andres bekostning. Bogen indeholder også en samling under overskriften, *Hvad man ser, og hvad man ikke ser*. Her behandler Bastiat en række udbredte misforståelser: Værdien af offentlige arbejder; at ødelæggelser skaber grundlag for produktiv virksomhed (den knuste rude); at skatten har samfundsmæssig nytte; at mellemmanden er uproduktiv; at protektionisme øger nationens velstand; at maskinerne tager arbejdet fra folk; at luksusforbrug er skadelig, og at retten til arbejde skulle eksistere.

Kim Behnke, Per Ørum Hansen og Niels Erik Borges (1990): *Privatisering - den danske model*, Forlaget Liberty, ISBN 87-89604-00-8, 134 ss.

Beckman, Petr. (1979): *Faren ved ikke at indføre atomkraft*, Energi-Inform, ISBN 87-98057-0-6.

Bering, PH (1985): *Libertarianismen - Den østrigske, neoklassiske nationaløkonomiske skole*, - Århus, Dansk Institut for Kritisk Fredsforskning, Publikation nr. 19, ss 18.

Bering, PH (1991): *Libertarianismen - en kort beskrivelse af frihedens økonomi*, Aalborg, ss 65, (Rekvireres på tlf. 98147112).

Skriftet giver en introduktion til libertariansk tankegang med hovedvægt på frihedsbegrebet og den liberale økonomiske model. Forfatteren kritiserer kommandoøkonomi, Keynesianisme, monetarisme og gennemgår de sædvanligste indvendinger mod libertarianismen.

Bjørner, JL (1914): *Frihandel og Handlefrihed*, Kbh. 2. udg.

Bjørner, JL (1929): *Frihandelens fane - Et økonomisk-politisk nutidsbillede på en historisk baggrund*, Kbh. Emil Wienes Forlag, ss 111, Illustreret af Robert Storm-Petersen. Revideret og omarbejdet udgave af ovenstående.

Tager de mange argumenter for protektionisme og tilbageviser disse på en elegant måde, Afsluttes med en kortfattet dansk toldhistorie (som begynder med året 1130, da told for første gang forekommer i dansk historie).

Brøns-Petersen, Otto; Dall, Villy; Jensen, Palle Steen (1983): *Privatisering i Storbritannien*, Kbh. Libertas.

Brøns-Petersen, Otto (1988): *Normativ økonomisk teori's statsteoretiske forudsætninger - en public choice analyse af demokratiske principper i institutioner for kollektive beslutningstagere og deres relation til økonomisk teori*, Kbh. Universitet (Hovedopgave).

Butler, Eamonn (1985): *Vejen til frihed* Haarby: Forlaget i Haarby. Oversat af Otto Brøns-Petersen & Jens Fredrik Hansen. [Hayek. His Contribution to Political and Economic Thought in our Time, 1984].

En kortfattet og meget velvalgt fremstilling af F.A. Hayeks liv og arbejder.

Cassel, Gustav: *Socialisme eller Fremskridt*, Kbh. 1930, 6, oplag, Dansk Skatteborgerforening, 184 ss.

Curtiss, WM.: *Tanker om told*. Kbh. 1962, Frihandelsklubben af 1932, 60 ss. Oversat af Dan Bjørner.

Dich, Jørgen S.: *Den herskende klasse*, Kbh. 1973, Borgen, 244 ss.

Ehnmark, Anders (1991): *Slottet - et essay om Alexis de Tocqueville*. Samleren, ISBN 87-56-10350.

Emerson *Af dagbøgerne* (?), Steen Hasselbachs Forlag.

Erhard, Ludwig (1962): *Velstand for alle*, Kbh. Stig Vendelkjærs Forlag. [Wohlstand für alle, Düsseldorf, 1972].

Fonsmark; Henning (1991): *Den suveræne Dansker*, Kbh. Gyldendal, ss 124.

Der findes ikke noget fornuftsmæssigt alternativ til den demokratiske styreform, hævder Henning Fonsmark i et idepolitisk essay om det optimale demokrati. I det politiske demokrati er vælgeren suveræn. I de skandinaviske velfærdsstater er vælgerens suverænitet stadig blevet beskåret gennem oprettelsen af offentlige beskyttelsesordninger. Disse kollektive tvangsforordninger - fremmet under påskud af øget lighed og solidaritet - er i strid med demokratiets grundlag, friheden. Individets suverænitet indskrænkes og således også ansvaret, som er en konsekvens af friheden, Fonsmark analyserer baggrunden for det demokratiske forfald og skitserer, hvorledes den suveræne vælger og den politiske frihed kan genvindes.

Foss, Nikolaj Juul (1988): *Omkring »Prices and production«*, Kbh. Økonomisk Institut.

Speciale om Hayeks økonomiske teori.

Friedman, Milton: *Kapitalismens fremtid*, Kbh. 1976, Forlaget IDAG, 95 ss, [Capitalism and Freedom, 1962].

Friedman, Milton & Rose (1981): *Det frie valg*, Kbh. Gads Forlag, 359 ss. Oversat af Poul Dam, [Free to Choose, 1979].

Milton og Rose Friedman giver i bogen en udmærket redegørelse for markedøkonomien: hvorledes den fungerer; i hvilken uanet stor grad offentlig indgriben har sat den ud af kraft; hvordan den uden indgriben ville garantere øget velstand og effektivitet og således sikre mennesket de mange varer, som det var tanken, at den offentlige indgriben skulle fremskaffe.

Gandil, Christian (red), (1948): *Moderne liberalisme*. Kbh. Rosenkilde & Bagger, ss 132.

Forfatteren har efter sin indledning udvalgt artikler om liberalismen i almindelighed og en del moderne liberalister. Thorkil Kristensen: *Statsindgreb og økonomisk frihed*. Wilhelm Keilhau: *Fra Manchesterliberalisme til Socialliberalisme og Liberalismen i vore dage*. Henning Grøndahl: *Trygve J.B. Hoff: Liberokratets vej*. Sv. Stubbe Østgaard: *Bertil Ohlin: Fri eller dirigerer økonomi*. Børge Nilsen: *Herbert Tingsten: Demokratiets problem*. Kristian Møller: *Ludwig von Mises: Bureaukrati*. Erik Stockmann: *Wilhelm Röpke: Civitas humana*. J. Bøggild-Christensen: *FA. Hayek: The Road to Serfdom*. Helge Nørgaard: *W Beveridge: Full Employment in a Free Society*. Børge Nilsen: *Walter Lippmann: The good Society*.

Gandil, Christian (1966): *Hvorfor stiger priserne. Et studie i dansk økonomisk politik*. Kbh. Erhvervenes oplysningsråd, 58 ss.

Gandil, Christian (1956): *Statsmagt og demokrati*. Kbh. & Stockholm, Natur og Kultur, 94 SS.

George Henry (1912): *Beskyttelse eller Frihandel: En undersøgelse af toldspørgsmålet med særligt hensyn til arbejdets tarv*. Kbh. & Kristianssand: Gyldendalske, 324 ss. Nyoversat af P. Larsen efter Johs. Sørensens oversættelse fra 1989, (Protection or Free Trade? (1986)].

George, Henry (1915): *Fremskridt og fattigdom*. Kbh. & Kria: Gyldendalske, 3. udgave, 296 ss. Nyoversat af Jacob E. Lange efter amtmand V. Ullmanns oversættelse fra 1886. (Progress and Poverty, 188?).

Gustafson, Lars (1983): *Forsvar for liberalismen*. Haarby, Forlaget i Haarby. [For liberalismen, Stkh. 1971].

Gustafsson, Lars (1987), *Bernard Foys tredje rokade*, Lindhardt og Ringhof, ISBN 87-7560-885-5, 331 ss.

Gustafsson, Lars (1977), *Sigismund*, Samlerens Bogklub, ISBN 87-01-01471-4. 215 ss.

Gustafsson, Lars (1973), *Uld*, Samlerens Bogklub, ISBN 87-00-96751-3, 179 ss.

Gustafsson, Lars (19??); *Familiefesten*, Samlerens Bogklub.

Gustafsson, Lars (19??), *En biavlens død*.

Gustafsson, Lars (19??), *Lykkelige mennesker*.

Haarder, Bertel, m.fl.: *Nyliberalismen og dens rødder*. Holte 1982, Forlaget Liberal.

Hansen, Holger *Des sanseløse*. Roman. Fredensborg, Olsen & Olsen, (19??).

Hansen, Holger (1976): *Statan*. Roman. Fredensborg, Olsen & Olsen, 221 ss.

Hansen, Holger (1963): *Zygotos*. Hans Reitzel.

Hansen, Holger (?): *Galskab*. Hans Reitzel.

Hansen, Holger (1965): *Anstændigvis må det siges*. Hans Reitzel.

Hartnack, Justius (1984): *Grundtræk af den politiske filosofi*. Århus, Centrum.

En samling af 6 foredrag holdt i Danmarks Radio.

Hartnack, Justius (1989): *Menneskerettigheder*. Grundlæggende politiske begreber og forhold i ny belysning. Haarby, Forlaget i Haarby, ss 100.

Forfatteren giver en grundlæggende analyse af begreberne frihed og lighed og forkaster ligheden som en grundlæggende menneskeret. Hartnack hævder, at uretfærdigheden har en logisk prioritet i forhold til retfærdigheden, og således er det kun gennem den, at man give mening til retfærdigheden. Retfærdighedsbegrebet drøftes i forhold til Platon, John Rawls og Robert Nozicks teorier. Disse forkastes, fordi de prøver at give en positiv begrundelse, før retfærdighed. Der etiske bærer ikke indrettet på at skabe et positivt gode, men har sin berettigelse i arbejdet for ophævelsen af et onde. Ideologier er således baseret på en logisk misforståelse, fordi de tilstræber at virkeliggøre, hvad de respektive ideologier anser for at være et endegyldigt mål. Hartnack hævder, at stats-

magtens opgave primært er at beskytte de ukrænkelige menneskerettigheder - frihed og retten til ikke at blive uretfærdigt behandlet, men også bøde på forskellige sociale onder. Hartnack hævder, at en sådan omfordeling ikke er en indskrænkning i menneskerettighederne, dersom borgerne i en stat indser, at det er uværdigt at være medlem af en stat, som ikke hjælper sine borgere, hvor det er nødvendigt.

Hayek, Friedrich August von (1946/1982): *Véjen til trældom*. Kbh., Gyldendal, s261. Oversat af Sten Gudme. Haarby, Forlaget i Haarby, ss 263. [The Road to Serfdom, 1944].

Staten, som indeholder et monopol på magtanvendelse, udgør en permanent trussel mod borgernes frihed. Menneskelig kreativitet og spontanitet står i fare for at blive kvalt i et ufrit samfund: Vækst i statens magt vil undertrykke disse evner og medføre, at samfundet lider. Ingen offentlig myndighed vil kunne få tilstrækkelige informationer til at løse de stadig nye problemer, et samfund vil stå overfor. Er samfund uden frihedens selvregulerende og opdagende mekanisme vil udvikle sig til et tyrannisk og fattigt samfund, som ikke vil mestre fremtidens udfordringer.

Hohlenberg, Johannes (1947): *Kampen mod staten*. Politiske betragtninger. Kbh., Forlaget Kronos, 136 ss.

Hohlenberg, Johannes (1963): *Søren Kierkegaard*. Aschehoug Dansk Forlag, 362 ss.

Hohlenberg, Johannes (19??), *Ugleæg*. Steen Hasselbachs Forlag.

Hunterford Roland (1973): *Fagre ny Sverige*. Kbh., Chr. Erichsens forlag, 272 ss. Oversat af Ib Christensen. [The New Totalitarians, New York, Stein & Day, 1971].

Om udviklingen af den kooperative stat i Sverige, med totalitære islet.

Johnson, Paul (1985): *Verdens historie fra 1917 til 1980*. Kbh., Gyldendal, 460+ 499 ss. Oversat af Christian Dahlerup Koch. [History of the Modern World from 1917 to the 1980's].

Johnson, Paul (1989), *Intellektuelle*, af Christian Dahlerup Koch, Gyldendal [Intellectuals].

Juncker, Flemming (1984): *Men morsomt har det været*. Kbh., Gyldendal.

Juncker, Flemming (1986): *Træk fra glemmebogen*. Kbh., Gyldendal.

Juncker; Flemming: *Humus - Dynamisk økologi*. Kbh., Gyldendal.

Keitum, Kurt H. (1979): *Traktaten om den guddommelige egoisme*. Kbh., Vintens Forlag, 152 ss.

Keitum, Kurt H. (1982): *Traktaten om den materielle angst*. Vinten, ISBN 87-414-4517-1.

Keitum, Kurt H (1985): *Thanens håndbog*. Peter la Cours forlag, ISBN 87-88606-10-.

Kropotkin, Pjotr (1984): *En Anarkists erindringer. Fyrst Kropotkins selvbiografi*. Kbh., Gyldendal, 335 ss. [Optryk af udgaven fra 1900].

Fortale af George Brandes. Oversat af Emmy Drachmann.

Kropotkin, Pjotr (1899): *Memories of a Revolutionist*. London, Elder & Co.

Kristensen, Ole P. (1987): *Væksten i den offentlige sektor. Institutioner og politik*. Kbh. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 230 ss.

Kurrild-Klitgaard; Peter (red) (1988): *Farvel til socialstaten - en bog om privatisering*. Værløse, Forlaget Kontrast, ss 149.

Statens størrelse er et moralsk problem. Den revolutionerende vækst i statens udgifter i de sidste par generationer er i stor grad gået upåagtet hen, og konsekvenserne for individers frihed og ansvar er sjældent vægter i forhold til den høje pris, vi betaler, og den lille - om nogen - øgning af den tryghed, vi får. Nedsættelser i statens udgifter er sjældent lykkedes: privatisering er en strategi, der har vist sig at have stor succes sammenlignet med rene sparekampagner. Otto Brøns-Petersen giver i Marked og stat en almen introduktion til debatten om grænserne mellem offentlig og privat sektor i økonomien. I *Ikke én, men mange modeller*, giver Finn Ziegler en oversigt over de mange metoder, som eksisterer

- for privatisering. Bogen afsluttes med en længere gennemgang af praktisk privatisering med eksempler fra hele verden. *En politisk-økonomisk megatrend* af Peter Kurrild-Klitgaard og et efterskrift, hvor dansk offentlig engagement i økonomien opregnes og foreslås privatiseret.
- Mencken, Henry Louis (1951): *Fordomme*. Kbh., Steen Hasselbachs forlag, I udvalg og oversættelse ved Hartvig Andersen. [Prejudices Vol. I-VI, 1919-?].
- Mencken (1880-1956) var kulturlivets enfant terrible i Amerika. I sin *Prejudicesserie* samlede han artikler og korte epistler. Han var en frygtløs satirikerens mester og behandlede et bredt spektrum af emner ud fra et liberalt grundlag.
- Milton, John (1936): *Areopagitica eller om trykkefrihed*. Kbh., Berlingske Forlag, 68 ss. Oversat og med indledning af A.C. Krebs. [Areopagitica, 1644].
- Mill, John Stuart (1872): *Moral Grundet paa Lykke- eller Nytteprincippet*. Kbh., oversat af Georg Brandes. [Utilitarianism, 1863].
- Mill, John Stuart (1876): *Om Friheden*. Kbh., 2. oplag. Oversat af Vilhelm Arntzen/Kbh. 1986, Apostrof, 145 ss. Oversat af Jesper Tang. [On Liberty, 1859].
- Mill, John Stuart (1869): *Kvindernes underkuelse*. Kbh., 2. udg. 1885. Oversat af Georg Brandes. [On the Subject of Women, 1869].
- Omhandler udelukkelse af kvinder gennem lov eller offentlig mening fra forskellige områder.
- Montessori, Maria (1917): *Montessori metoden*. Kbh., 314 ss. [The Montessori Method].
- Pedersen, Jørgen: *Frihed er det bedste guld...*
- Pedersen, K. Møller, Peter; Jørn Henrik (1980): *Hvorfor kan den offentlige sektor ikke styres? Økonomisk politik - politisk økonomi*. Kbh., Berlingske Forlag.
- Pio, Frantz (1902): *Den fri konkurrences gennembrud i England*. Gyldendal, 318 ss.
- Historisk fremstilling af den frie konkurrences gennembrud i England i midten af det 19. århundrede. Centralt i denne udvikling står ophævelsen af kornlovene i 1846. På samme tid, som forkæmperne for frihandel kunne indkassere deres største sejr, stiger den offentlige indgriben i markedet, eksemplificeret med handelsloven af 1847. Fremstillingen er bygget på en doktorafhandling.
- Rand, Ayn (1959): *Og verden skælvede*. Kbh., Grafisk forlag, Vol. I-III, 1292 ss. Oversat af Mogens Boisen. [Atlas Shrugged, 1958].
- Rand, Ayn (1943): *Vi, der lever*. Kbh., Berlingske Forlag, 455 ss. Flere udgaver. Oversat af Else Brudenell-Bruce. [We the living, 1936].
- Rand, Ayn (1950): *Kun den stærke er fri*. Kbh. Grafisk Forlag, 957 ss. Vol. I-III. Oversat af Karina Windfeld-Larsen. [The Fountainhead, 1943].
- Ricardo, David (1978): *Principper for den politiske økonomi og beskatningen*. Kbh., Rhodos Forlag, 361 ss. Oversat af Thor. Jensen med forord af Hans-Jørgen Schanz. [Principles].
- Say, Jean Baptiste (1818): *Lære om almen Velstand i Forbindelse med Statshusholdning*. Kbh., Bind I-II. Oversat af Frederik Cortsen.
- Sløk, Johannes (1989): *Det her samfund*. Centrum, ISBN 87-583-0508-4.
- Smith, Adam (1779): *Undersøgelse om National Velstands Natur og Aarsag*. Kbh. Gyldendal.
- Oversat af F. Dræbye/Kbh. 197?. Rhodos. Kun en del oversat. [An Inquiry into the Origin and Causes of the Wealth of Nations, 1776].
- Sorman, Goy (1986): *Den liberale løsning*. Haarby, Forlaget i Haarby, 176 ss. oversat af Sally Møller. [La Solution Liberale,?].
- Stangerup, Henrik (1973): *Manden, der ville være skyldig*. Kbh., Gyldendal.
- Steen, Steen (1986): *Den økologiske krigsførelse*. Abildgaard & Brødsgaard, 154 ss.
- Steen, Steen (1982): *Den sociale komedie. De intellektuelles vej til magten*. Haarby, Forlaget i Haarby.
- Stirner, Max (alias Johan Kaspar Schmidt) (1902): *Den eneste og hans Ejendom*. Kbh., Gyldendal, 224 SS, oversat af Axel Garde. [Der Einzige und sein Eigentum, 1845].
- Stirner er en konsekvent individualistisk anarkist - en af de få, Europa har fostret - og han giver i denne bog en fascinerende fremstilling af sit syn. Indledning ved Georg Brandes.
- Tholstrup, Knud (1986): *Tale er sølv. Tavshed er underkastelse*. Kbh., Stig Vendelkjærs Forlag, 179 ss.
- Thoreau, Henry David (1968): *Civil lydighedsnægtelse og udvalgte breve*. Kbh. 1968/ Kbh. 1986, Gyldendal, 96 ss. Oversat af Ingeborg Buhl. [The Duty of Civil Disobedience, 1849].
- Bogen blev skrevet tre år efter, at Thoreau blev sat i Fængsel for ikke at have betalt skat. Krigen mod Mexico og negerslaveriet var de udløsende faktorer, men Thoreau giver i bogen sit oprør mod staten - som han havde mistet enhver respekt for - et generelt præg.
- Tocqueville, Alexis de (1971): *Erindringer om februarrevolutionen 1848*. Kbh., Gads Forlag. Tocqueville, Alexis de (1978): *Lighed og Frihed. Uddrag af Demokratiet i Amerika*. Haarby, Forlaget i Haarby, 172 ss. I uddrag ved Poul A. Jørgensen. [De la démocratie en Amérique, 1835-40].
- Tocqueville, Alexis de, *Frihed og lighed*, i udvalg og oversættelse ved Ingeborg Buhl, Steen Hasselbachs Forlag, 61 ss.
- Vargas Llosa, Mario (1966): *Det grønne hus*. Forum. ISBN 87-553-1556-9.
- Zetterholm, Steffan (red) (1988): *Alexis de Tocqueville - seks samtaler med en klassiker*. Nyt fra samfundsvidenskaberne, ISBN 87-70-3424-5-8.

TIDSSKRIFTER

Foreningen for Frie Borgere. Nyhedsbrev. Red. Steen Steensen, Vesterled 11, 9681 Randers, tlf. 98 67 65 26.

Frihandelsforeningens Tidsskrift. Bind I-3, redigeret af L. Holst, 1862-64.

Individet. Anarkistisk organ for Skandinavien. Redaktør: Hans Nilsen; Udkommer hver 14. dag. Vol. 1., No. I. (I. marts 1908). Højreanarkistisk. Stirnerite tabloid. Senere udgaver ukendte.

Libertas Tidsskriftet [tidligere Libertas]. Udkommer 4 gange årligt. Første udgivelse i 1983. Redaktør Niels Erik Borges, Herluf Trollesgade 7, III tv, 1052 Kbh.. K, tlf. 33 91 45 99.

Libertas Nyhedsbrev. Første udgivelse: Efteråret 1987. Redaktør Palle Steen Jensen (tlf. 33 25 31 40). eller henvendelse til Libertas, Marstalsgade 16 st., 2 100 Kbh. Ø.

Anarko-Kapitalisten. Anarkistisk tidsskrift. der udkommer 4 gange årligt. Redaktør Christoffer Boe. Margrethevej 6. 2960 Rungsted Kyst (tlf. 42 86 79 26)

Reelt og vægtigt modspil til socialistiske- og velfærdsteoretiske ideologier

Den 24. marts døde den østrigske økonom, jurist, sociolog, politolog og historiker F. A. von Hayek i en alder af 92 år. Han er en af de personer, der i dette århundrede har betydet mest for udviklingen af liberalistiske ideer.

Skal man udpege en liberalistisk skikkelse, der har ydet et reelt og vægtigt modspil til socialistiske- og velfærdsteoretiske ideologier - på samme måde som venstrefløjen tidligere havde sine ideologiske foregangsmænd - er Hayek en af de få kandidater, der i denne sammenhæng kan gøre sig gældende.

Hayek ville til enhver tid have modsat sig at blive udnævnt til „ideolog“ - endsige bannerfører - for en politisk retning. Han ville have opfattet det som vulgært. Hayek arbejdede ikke med politik, han arbejdede med ideer.

Af Per Ørum Hansen

Akademisk dannelse.

Hayek blev født i 1899. I 1921 blev han doktor i jura på Wiens universitet og i 1923 doktor i politisk videnskab. I begyndelsen af sin akademiske karriere havde Hayek en kortvarig flirt med en moderat socialisme. Men han opgav socialismen, da han begyndte at arbejde sammen med økonomen Ludwig von Mises i Wien. Det var Mises værk „Socialism“, der allerede i 1922 overbeviste Hayek om, at socialisme ikke kan udføres i praksis. Efter 7 lærerige år sammen med Mises i Wien indledte Hayek i 1931 en forelæsningsrække på London School of Economics. Forelæsningerne blev senere udgivet som bogen „Prices and Production“. Efter disse forelæsninger modtog Hayek på London University sit første professorat (i økonomisk videnskab og statistik), dette bevarede han til 1950. Årene i London affødte en kolossal akademisk produktion inden for økonomi, politisk videnskab og videnskabsteori. Hayek var blevet en betydningsfuld skikkelse i den „Den østrigske skole“. Efter Hayeks død er der ikke flere betydningsfulde østrigsk fødte efterfølgere i den „østrigske tradition“. Paradoksalt nok er de største „østrigske“ tænkere i dag alle amerikanere med undtagelse af en enkelt tysker.

Vejen til trældom

I 1944 udgav Hayek et politisk værk, „Vejen til trældom“ (i øvrigt den eneste af Hayeks bøger, der er oversat til dansk). Denne bog blev fantastisk skelsættende. Den blev en bestseller både i USA og i Storbritannien. Alene i USA blev den solgt i et oplag på 210.000 eksemplarer!

I „Vejen til trældom“ advarer Hayek mod, hvordan politisk styring af økonomien uundgåeligt vil føre til et samfund, der på næsten alle områder er centraliseret og styret af politiske kræfter.

„Vejen til trældom“ havde i øvrigt en interessant sideeffekt. Efter 2. verdenskrig blev Hayek opsøgt af en britisk jagerpilot, Anthony Fischer, der - fascineret af „Vejen til trældom“ - ønskede Hayeks råd, om hvordan man bedst hindrer de totalitære ideer, der var beskrevet i bogen i at blive virkeliggjort. Hayek advarede på det kraftigste Fischer mod at gå ind i politik, han i

stedet opfordrede Fischer til at arbejde med ideer, hvilket han derefter gjorde. I 1957 grundlagde Fischer tænketanken, „Institute of Economic Affairs“ (IEA). IEA opnåede i løbet af kort tid stor udbredelse og anerkendelse i den akademiske verden med et hav af opsigtsvækkende udgivelser, undersøgelser og konferencer.

Ophold i USA og nobelpris

I 1950 tog Hayek til Chicago, hvor han blev professor (social- og moralvidenskab). I 1962 vendte han tilbage til Europa til det økonomiske institut på universitetet i Freiburg i Tyskland. I 1967 virkede han et år som professor på Freiburg universitet. Før Hayek i 1974 trak sig helt ud af sit aktive og udadvendte akademiske virke, var han i 8 år tilknyttet universitetet i Salzburg. I 1976 modtog Hayek nobelprisen i økonomi.

Informationsproblemer

Naturligvis er det ikke uden vanskeligheder kort at beskrive, hvad en enestående intellektuel begavelse som Hayek har præsenteret i 30 værker omfattende så vidt forskellige emner som: Økonomi, sociologi, historie, retsfilosof, politologi. Men uden at gå helt galt kan man sige, at informationsproblemer var et kernepunkt i en betydelig del af Hayeks tænkning.

Ifølge Hayek er et af økonomiens hovedproblemer spørgsmålet, om hvordan der skal opstå et økonomisk system, der så effektivt som muligt tilpasser sig konstant skiftende forhold ud fra den antagelse, at informationen er mangelfuld og forskellig udspredd.

Det koster tid, energi m.m. at erhverve sig information.

Ifølge Hayek må samfundet udformes, så det er muligt for individerne - til lavest mulige omkostninger - at erhverve sig de „samfundsøkonomisk“ mest nyttige informationer og indrette sine handlinger derefter.

Den „mekanisme“, prissystemet, der skaber de rigtige rammer for dette, er en fri markedsøkonomi og konkurrencen.

I begyndelsen af marts sad jeg på en bar på toppen af et hotel i Skt. Petersborg

og diskuterede med ung tysk dame, fra et tysk fødevarerhjelpeprogram. Hun udtrykte bekymring for, at de økonomi-

ske reformer ikke ville slå igennem, medmindre russerne „lærer at forstå hvad markedsøkonomi er for noget“.

Denne reservation over for reformernes duelighed ville Hayek aldrig have accepteret. Når markedsøkonomien er det økonomiske „system“, der mest effektivt tilpasser sig konstant skiftende for

hold, er det ikke fordi, de enkelte aktører forstår, hvordan markedsøkonomien fungerer.

Decentral viden

Hvis man f.eks. trak en tysk grønthandler ud af hans forretning, og spurgte ham, hvordan den tyske økonomi fungerer, ville han givetvis ikke kunne levere et særlig overbevisende svar. Spurgte man derimod, hvordan han tjener penge på at sælge grøntsager, ville han uden tvivl svare både sikkert og præcist. Når grønthandleren ikke har et dybtgående kendskab til, hvordan økonomien virker på det overordnede plan, er det også ligegyldigt for ham. Han besidder det kendskab og indsamler den viden, der er nødvendig for, at han kan gøre gode forretninger, og det er faktisk alt hvad han har brug for. På den måde udfylder han en gavnlig plads i økonomien. Til forbrugernes fordel besidder han kendskab og samler informationer, der gør ham i stand til at købe grøntsager, hvor de er billigst, hans konkurrence tvinger andre grønthandlere til sælge grøntsagerne billigst.

Den indsamling og behandling af informationer som i en markedsøkonomi foretages decentralt af individuelle aktører kan ifølge Hayek ikke foretages centralt. Bl.a. fordi en stor del af den spredte information er subjektiv.

Den spontane orden

Den måde hvorpå informationerne anvendes i en markedsøkonomi betegnes som „den spontane orden“. Den spontane orden indtager en meget central plads i Hayeks sociale teori. Således mener Hayek, at en lang række institutioner i samfundet opstået spontant. Som et eksempel på en af de mest anvendte institutioner, der er spontant opstået, nævner Hayek sproget. Sproget er ikke „designet“ på et skrivebord, men det er udviklet helt af sig selv. Ingen har haft brug for at designe sproget. Det er opstået spontant - og udvikler sig til stadighed - fordi det er afgørende i et samfund at et kunne kommunikere. Den spontane opståen gælder ifølge Hayek også andre institutioner i samfundet. Hayek mener f.eks., at flere retstraditioner er opstået spontant. F.eks. for det britiske retssystem gælder det ligesom for sproget, at det er en stor fordel, at det ikke er designet, men derimod udviklet gennem generationers erfaring.

Frihedsbegreb

Hayek leverede en af de bedste definitioner af begrebet frihed. I værket „The Constitution of Liberty“, 1960 definerer Hayek frihed som fravær af tvang. Frihed er „den tilstand blandt mennesker, hvori tvang fra andre personer er reduceret så meget som overhovedet muligt i samfundet.“ (s. 11).

Hayek arbejder har gennem tiderne givet inspiration til mange, og det vil de fortsat gøre efter hans død. Et af Englands største forlag, Routledge begyndte i 1988 en genudgivelse af Hayeks samlede værker. De vil uden tvivl fremover blive læst og studeret af mange til stor gavn for den videre udvikling af liberalistiske ideer.

Vejen til trældom

Et vidtfavnende demokrati med en stor offentlig sektor og massive indgreb i økonomien, har en tendens til at gøre mennesket til en brik i statens totale styring. Når mennesket er reduceret til at adlyde og indordne sig efter planlægningen, er mulighederne for personligt at tilrettelægge sit liv yderst begrænsede. På den måde vil demokratiet udvikle sig til undertrykkelse. Dette er pointen, i bestselleren „Vejen til trældom“, 1944. Den er skrevet af en af dette århundredes største liberalistiske tænkere, nobelprismodtageren (økonomi, 1974) F.A. Hayek.

Af Niels Erik Borges & Per Ørum-Hansen

Hayek opfatter velfærdsstaten som en modsætning til et frit samfund. Et frit samfund er for Hayek, et samfund, hvor statslig styring og politik er reduceret til et absolut minimum. Velfærdsstaten vil i kraft af sin iboende natur bevæge sig hen imod et socialistisk diktatur, påpeger Hayek. For at undgå dette, er præcise og bindende begrænsninger for politiske indgreb nødvendige i konstitutionen.

Social retfærdighed meningsløst begreb

Hayek retter også en anden og mere dybtgående kritik af velfærdsstaten. Ifølge Hayek er det meningsløst at tale om social retfærdighed. Samfundet er alt for komplekst til, at begrebet social retfærdighed giver mening.

Linien i Hayeks arbejder er et stærkt logisk funderet ønske om et frit samfund.

Hayeks forklarer i mange af sine arbejder, at politiske beslutninger er overflødige, idet mennesket i et frit samfund træffer de private og frivillige aftaler, der er afgørende for, at alle kan udfolde sig. Mange institutioner er opstået uden planlægning og politiske initiativer. De er udelukkende opstået, fordi de har vist sig nødvendige i menneskenes indbyrdes forhold. Som eksempel på sådanne institutioner nævner Hayek: Penge, sproget, retsvæsenet m.m.

I skyggen af den socialistiske tidsånd

Hayek udøvede enorme intellektuelle præstationer, hvilket tydeligt fremgår af hans mere end 30 bøger. Gennem det meste af sit liv stod Hayek på grund af den socialistiske tidsånd fra 1930'erne til slutningen af 1970'erne i skyggen af den tænkning, der var „in“. Den hastigt udviklende krise i Vesten, skabt af politisk indgreb i økonomien, gjorde Hayeks liberalistiske ideer aktuelle og særdeles nødvendige.

Hayeks indflydelse på praktisk politik. Hayeks tanker er ikke kun af akademisk interesse, men har i høj grad inspireret praktisk politik i Vesten. Hayeks ideer har ligeledes inspireret til indførelse af markedsøkonomi i de fallerede østlige socialistiske lande. Mange betydningsfulde frihedsorienterede skikkelser har direkte erklæret deres gæld til Hayeks ideer. Ronald Reagan, Margaret Thatcher, den peruvienske forfatter Mario Vargas Llosa, Brasiliens præsident Fernando Collor samt utallige liberalistiske politiske ledere i Østeuropa har hentet - og henter til stadighed - stor inspiration hos Hayek.

Man kan med rette konkludere, at Hayek, der som 92-årig døde d. 24. marts 1992 var en betydningsfuld skikkelse i udformningen af den moderne liberalisme.

Marked og frihed: F.A. Hayek

Økonomen Friedrich August von Hayek døde den 24. marts i en alder af 92 år. Mere end nogen anden nulevende filosof, fik Hayek betydning for praktisk politik. Han var læremester for en generation af frimarkedsøkonomer, der bl.a. talte nobelpristagerne Milton Friedman, James Buchanan og George Stigler. Og han skabte det ideologiske grundlag for Reagans og Thatchers felttog for skattnedsættelser og privatiseringer. Senest har Østeuropas førende økonomer Janos Kornai og Vaclav Klaus anerkendt Hayeks betydning for deres kamp mod resterne af de planøkonomiske samfund.

Af Bo Andersen

Friedrich August von Hayek var en af de mest centrale figurer i det tyvende århundredes økonomiske tænkning. Samtidig var han en af de mest fremtrædende fortalere for „den østrigske økonomiske skole“. Den østrigske økonomiske skole var en af de tre „marginalistiske skoler“. „Østrigernes“ udgangspunkt var subjektiv værditeori - den teori, at værdi er noget aktørerne selv tillægger ressourcer, arbejde og lignende, og som ikke kan forklares som en iboende egenskab. Den var et opgør med den arbejdsværdilære, der havde været dominerende de foregående 100 år med Karl Marx som sin mest fremtrædende repræsentant.

Den Østrigske Skoles „subjektivism“ genfindes i Hayeks syn på videnskab. Hayeks tanker afviser muligheden for at kende tingenes essens eller verden „som den er“. Hayek lagde grundlaget for subjektivismen og den metodologiske individualisme i samfundsvidenskaberne.

Subjektivisme og metodologisk individualisme

Et centralt metodologisk tema i Hayeks filosofi er hans afvisning af, at man kan overføre naturvidenskabens metoder til samfundsvidenskaberne. I samfundsvidenskaberne gives ikke den samme type „hårde data“. Derfor er det ikke en „sikker“ videnskab.

Senere har Hayek dog revideret sin opfattelse - påvirket af Karl Popper. Heller ikke naturvidenskaberne kan betragtes som en „sikker“ videnskab.

De klassiske økonomer har fokuseret på de objekter, der blev værdisat. De har ledt efter fællesnævner for værdien i termer som arbejdsindsats eller produktionsomkostninger. De østrigske økonomer har æren for, at økonomerne nu har flyttet blikket fra de ting, der handles, til dem, der handler med objekterne. Altså fra objekterne til subjekterne - deraf subjektivisme. Den værdi, der tilskrives en vare i økonomiske transaktioner kan kun forklares fyldestgørende med henvisning til menneskelige valg og formål. Dvs. i sidste ende kun forklares på baggrund af de subjektive værdiopfattelser folk har om disse varer.

Metodologisk individualisme er ikke en recept på, hvorledes man skal foretage indgreb i økonomien, men derimod en erkendelse af hvorledes økonomien skal forklares.

Det fundamentale for „østrigerne“ er, at den økonomiske proces udspringer af enkeltindividernes subjektive valg. Den grundlæggende enhed i økonomisk (og samfunds-) videnskab er således det enkelte individ og de karakteristika, betingelser og konsekvenser, som kendetegner individuelle valg handlinger.

Individet er „the entrepreneur“, ikke „homo economicus“. Menneskets handlinger er nemlig ikke præget af fuld rationalitet og total indsigt Tværtimod Mennesket er en „entrepreneur“, der gætter, tager chancer og bruger viden som han ikke har fuldt overblik over.

Troen på, at sociale kollektiver som feks. et samfund, en institution eller en stat, er mere grundlæggende end individers handlinger, er ren og skær illusion.

Enhedsvidenskab?

Økonomer har været dårlige til at styre den økonomiske politik, fordi de har haft et fejlagtigt syn på videnskaberne. De har forsøgt at imitere naturvidenskaberne. Men i samfundsvidenskaberne består data af komplekse fænomener (som markedet) i modsætning til naturvidenskabernes simple fænomener. I naturvidenskab er det muligt at gennemføre kontrollerede eksperimenter. Man kan sortere uønskede eller uinteressante variable fra. Dette er helt umuligt i samfundsvidenskaber. I samfundsvidenskaber står man også overfor en anden type data. Data er ikke bakterier eller mineraler - fysiske genstande. Data består i menneskers forestillinger. At samfundsvidenskabernes data i sig selv er subjektive fænomener, har konsekvenser for Hayeks syn på metodeenheden i videnskaberne. I „The Counter Revolution af Science“ understreger han, at samfundsvidenskabernes metoder er afgørende forskellige fra naturvidenskabernes. Han kritiserer forsøget på at bruge naturvidenskabelig metode ukritisk i sammenhænge, hvor den ikke hører hjemme. Dette kalder han „scientism“. Det er troen på, at man i samfundsvidenskaber kan opnå samme forklarende kraft som i naturvidenskaber. Dette bunder i et ukritisk (konstruktivistisk) syn på menneskelig rationalitet.

At man kan forudsige solformørkelser betyder ikke, at man kan forudsige sociale revolutioner eller økonomisk vækst.

Hayeks syn på ukritisk rationalisme

Hayek kaldte sig anti-rationalist. Det var ikke ment som en afvisning, men som en kvalificering af fornuften. Han forsøgte at bruge fornuften selvkritisk, idet han var fornuftens begrænsninger. Og hvis dette var den rette definition af rationalisme, havde Hayek intet imod at blive kaldt rationalist. Det, Hayek afviste, var „konstruktivismen“, misforstået rationalisme - troen på, at mennesket frit har skabt/frit kan skabe sine institutioner. Han afviste også „scientismen“ - den ukritiske brug af naturvidenskabelig metode i samfundsvidenskaberne.

.... four basic philosophical concepts (...) generally guide contemporary thinkers along scientific and

constructivistic lines: rationalism, empiricism, positivism and utilitarianism „(1988: p.61).

Nobelprismodtageren

I 1974 da Hayek modtog Nobel-prisen i økonomi, var han ikke blot kendt som økonom. Det var også lykkedes for ham at profilere sig som tænker på så alsidige områder som politisk filosofi, psykologi, jura og epistemologi. Hayeks bidrag til de andre videnskaber udsprang i et betydeligt omfang af hans syn på den økonomiske videnskab og dens metodologiske fundament.

Koordinationsproblemet - den spontane orden

„[the extended order] is artificial only in the sense in which most of our values, our language, our art and our very reason are artificial: they are not genetically embedded in our biological structures. In another sense the extended order is perfectly natural in the sense that it has itself, like similar biological phenomena, evolved naturally in the course of natural selection“ (1988:p. 19).

Hayek mente, at spontane ordener opstod i naturlige processer - ikke bare i biologi og i skabelsen af krystaller og endda galakser - men også i samfundsinstitutionerne.

Denne synsvinkel overskrider en idé, som vi har arvet fra grækerne (og først og fremmest fra sofistene). Det er troen på, at alle sociale fænomener kan forstås indenfor tvedelingen mellem det naturlige (physis) og det konventionsskabte (nomos). Urmenneskerne mødtes ikke for at opfinde et sæt samfundsmæssige regler.

Hayek ønskede at fokusere på et tredje område, nemlig de sociale fænomener og objekter, der hverken har deres oprindelse i naturlige instinkter eller i bevidst rationel handling. Det er de spontant udviklede og selvregulerende strukturer i samfundet, som er opstået ved den naturlige selektion af regler.

Vi har brug for en tredje kategori for at kunne beskrive de samfundsmæssige institutioner. De er nemlig hverken blevet opfundet eller planlagt, selvom de forekommer meget strukturerede. Samfundets strukturer er fremvokset og har udviklet sig på samme måde som en krystals fysiske struktur er fremvokset, eller på samme måde som et træ gror. Vi valgte dem ikke bevidst, på baggrund af de fordele vi forudså, de ville indebære. De er fremvokset og har overlevet, fordi de har vist sig fordelagtige for de grupper af mennesker, som har anvendt dem. Mens disse strukturer utvivlsomt er resultatet af menneskelige handlingsmønstre, er de ikke resultatet af nogen bevidst menneskelig planlægning eller udformning.

En sti over en mark er et andet eksempel på, hvordan individuelle handlinger kan skabe et fordelagtigt, men ikke planlagt resultat. Formålet med at gå i en andens fodspor er at gøre det lettere at komme frem - efter at nogle mennesker har gjort det, har de skabt en hård og jævn sti, som gør turen lettere for hvem som helst fremover. Selvom individernes motiver var rent egoistiske, tjente de ikke desto mindre til at skabe et resultat, som forekommer at være fælles. Således rehabiliterede Hayek evolutionsteorien i samfundsvidenskaberne. Det var ikke enkeltindivider, der overlevede, fordi de var „de bedste“ eller „de stærkeste“. Det var den mindst produktive samfundsstruktur, der sakkede agterud i forhold til andre.

Den mest eksplicitte formulering af påstanden om spon-

tan social orden findes i den økonomiske teori om det fri marked, hvor ukontrollerede processer skulle udvise tendens til generel ligevægt.

Markedets måde at fungere på er faktisk struktureret og velordnet, for handlingerne udføres i overensstemmelse med nedarvede, traditionelle regler om ejendomsret og aftaler. Men det handlingsmønster, som markedsprocessen frembringer, er ikke en følge af nogen bevidst planlægning eller udformning. Der er intet enkelt mål eller formål med det - det er resultatet af, at mange mennesker forfølger deres individuelle mål.

Markedets drivkraft

Markedssystemet forsyner os med et bemærkelsesværdigt letfatteligt kommunikationssystem: Prissystemet. Uden de signaler, der sendes gennem prismekanismen, ville menneskene ikke vide, hvordan de skulle dirigere deres aktiviteter for „det fælles bedste“. Disse priser afspejler styrken af de behov, som folk har for produkterne. Hver enkens indtjening afhænger således af den behovs-tilfredsstillelse, han kan sikre andre. Priser er derfor signaler, som sætter individer i stand til ubevidst at bidrage til tilfredsstillelsen af andre menneskers behov.

Fabrikanten fremstiller ikke sko, fordi han ved, at Jensen har brug for dem. Han producerer dem, fordi han ved, at en række grossister vil købe et bestemt antal til forskellige priser, fordi de (eller rettere de detailhandlere, de betjener) ved, at tusinder af Jensen'er, som de ikke kender, ønsker at købe sko.

Prissignalerne fortæller forbrugeren, hvilken opførsel er mest givtig. Forbrugeren behøver ikke at vide, hvilken grund der er til en højere markedspris. Det eneste, han behøver at vide, er, at han skal spare på ressourcen - muligvis ved at skifte til et substitut, der nu er relativt billigere. På den måde vil ressourcen kun blive anvendt, der hvor alternativer ikke eksisterer eller er dyrere. Efterspørgslen efter substitutter vil igen påvirke markedet. Brugere og producenter behøver ikke at kende til markedets funktion. Prisen er det eneste, de behøver at kende for at tilpasse sig.

Producenterne forsøger at finde den billigste sammensætning af produktionsfaktorer. Men i en kompliceret produktionsproces kan de ikke kende den på forhånd med nok så mange management- og rationaliserings-eksperter i baghånden.

De er nødt til at eksperimentere for at finde den kombination, der giver størst produktion til laveste omkostninger og størst salg.

Profitten er drivkraften i markedsmekanismen. Dens rolle er at stimulere individer til at opdage nye og ubenyttede muligheder. Profitten er derfor langt fra asocial.

Udbyderne lever ikke i en verden af på forhånd kendte fakta om, hvad forbrugerne er villige til at betale, eller om hvilke alternative produktionsmetoder, der er mest effektive. Det er noget de må lære gennem konkurrencen. Det er derfor, at en virksomhed som feks. et statsmonopol, som er isoleret fra markedets efterspørgselsforhold, er ude af stand til at „lære“.

En kritik af central planlægning

Selvom Hayek utvivlsomt var en af de mest kendte fortalere for den østrigske økonomiske skole (og samtidig en af de mest velformulerede forkæmpere for den klassiske liberalisme) er det ikke indlysende, at hans politiske ideer udspringer fra hans økonomiske teorier. Hans vidtrækkende tanker om samfun-

det vidner om en forståelse og overvejelser, der rækker ud over en simpel vurdering baseret på økonomi. Hayeks bidrag til den politiske samfundsdebat strækker sig længere end til det økonomiske spektrum, hvilket ses i Hayeks systematiske overvejelser om menneskets handlinger.

I sin kritik af central planlægning for dens manglende evne til fordeling af samfundets ressourcer sammenfattede Hayek de overvejelser, han havde gjort sig, før han valgte at foretrække prissystemet frem for planøkonomien:

„The most significant fact about this [price] system is the economy of knowledge with which it operates, or how little the individual participants need to know in order to be able to take the right action. In abbreviated form, by kind of a symbol, only the most essential information is passed on and passed on only to those concerned. It is more than a metaphor to describe the price system as a kind of machinery for registering change, or a system of telecommunications which enables individual producers to watch merely the movements of a few pointers, as an engineer might watch the hands of a few dials, in order to adjust their activities to changes of which they may never know more than is reflected in the price movement.“ (1948: pp.86-7)

Af denne årsag fastholdt Hayek, at centrale planlæggere aldrig vil kunne fordele ressourcerne effektivt eller koordinere samfundets aktiviteter efter en rettesnor, de selv har valgt. De vil mangle den afgørende faktor, prissystemet, der leverer de informationer, som indeholder den samlede registrering af individernes valg på markedet.

Hayek hævdede, at troen på planlægningens effektivitet afslører en uberettiget tro på menneskets fornuft. Hayek erkendte fornuftens vitale betydning for de effektive operationer på det økonomiske område. Ikke desto mindre fortsatte han med generelt at nedvurdere den „bevidste“ fornuft og i stedet at hylde spontaniteten og de ubevidste valg.

Bevarelsen af individets suverænitet

Central planlægning afvises med baggrund i, at en sådan planlægning erstatter individets suverænitet, handlefrihed og selvstændige viden med regeringens eller flertallets vilje.

Individer må have en vis privatsfære, der beskytter det mod indgriben fra staten. Det indebærer ifølge Hayek, at også fordelingsmæssige målsætninger er illegitime. De er nemlig udtryk for hvad Norman Barry har kaldt „end-state theory“. Dvs. troen på at samfundet skal rettes ind efter en bestemt model.

Hvis vi skal og kan anerkende et politisk system til beskyttelse af rettigheder, må dette system kun fastlægge de proceduremæssige regler samt visse „forbud“ baseret på de nævnte rettigheder. Det er et system, Barry kalder „proces theory“. Det er en afvisning af, at der gives „Positive“ mål for samfundet. Ting, der bør gøres eller som bør ske. I stedet mener Hayek, at reglerne bør have karakter af „negative“ retsregler. Systemet bør ikke specificere samfundets mål, såsom fordeling, erhvervsudvikling m.m.. I stedet skal systemet gøre det muligt for alle samfundets medlemmer at søge de individuelt valgte mål.

Dermed afviste Hayek al snak om „social retfærdighed“. En „retfærdighed“, der afhænger af, mennesker tvinges til at bidrage „positivt“ til opnåelsen af et „samfundsmål“ har intet

med retfærdighed at gøre. Begrebet „social retfærdighed“ afvises af Hayek som fuldstændig udefinerbart, udelukkende afhængigt af en tilfældig politisk majoritet.

Problemet: fuldkommen konkurrence

Hayeks vel sagtens vigtigste bidrag til praktisk økonomisk politik var hans afvisning af begrebet „fuldkommen konkurrence“. Begrebet forudsatte bl.a. et marked med fuldkommen information. Men i følge Hayek hvilede markedets eksistensberettigelse netop på dets funktion som „epistemologisk opdagelsesproces“. Dvs. at markedet netop eksisterer, for at råde bod på manglende information. Som en prøve-fejle proces, hvor individerne eksperimenterer sig frem til større erkendelse. Hvis der fandtes fuldkommen information, ville man ikke have behov for markedet. Så kunne en planlægger jo klare sagerne.

Fuldkommen konkurrence var et misforstået lærebogsbegreb. En stråmand udtænkt af socialister, der ville gøre den åbenlyse observation, at fuldkommen konkurrence ikke findes - for derefter at råde bod på de påståede „markedsfejl“.

Den viden, der skinner igennem markedspriserne er ikke bare den praktiske viden, som den indehaves af millioner af aktører. Det er også viden, som ingen af dem har som individer, selv ubevidst. Det er „systemisk“ viden, viden genereret af markedsprocessen og som tilhører hele samfundet snarere end nogen af dets separate medlemmer. Det er systemisk viden, der bliver ødelagt eller spildt, når nogen forsøger at rette eller planlægge markedsprocesserne. Markedsprocesser og -institutioner har epistemologiske funktioner, en videns genererende rolle.

Hele ideen om markedsfejl hviler på en antagelse om, at politiske indgreb kan gøre det bedre. Men en ny erkendelse er i de senere år vokset frem: Styringsfejlene er mere alvorlige end markedsfejlene.

De metodologiske strømninger Hayek overtog, er en naturlig følge af hans opfattelse af økonomien som en „spontan orden“. Samfundets vigtigste institutioner er blevet til uden nogen skaber. Markedet, sproget og loven er opstået uden nogen entydig og identificerbar skaber.

Loven som spontan orden

Netop problemstillingerne omkring loven og lovgivningen førte Hayek ind i juraen. Hans bidrag til samfundsvidenskaberne var i høj grad teoretisk juridisk.

I „Law, Legislation and Liberty“ beskæftiger Hayek sig med grundlaget for et retfærdigt samfund som retssamfund. Ifølge Hayeks terminologi har en „konstruktivisme“ været det gældende grundlag for den nyere vestlige lovgivning. Ifølge denne konstruktivisme er enhver orden konstrueret eller designet, og enhver ordnet tilstand kan derfor føres tilbage til en bevidst handling. Orden forudsætter en skaber eller ordner.

For at en ikke-planlagt orden skal kunne fungere, må der være en vis grad af lovmæssighed i individernes adfærd. En tilfældig adfærd hos individer kan ikke frembringe stabil orden.

Det er ikke nødvendigt for et overordnet samfundsmæssigt mønsters opståen og: overlevelse, at de enkelte individer alle optræder på nøjagtig samme måde eller har en fælles målsætning. Selv en eget begrænset ensartethed i adfærd kan være tilstrækkelig: f.eks. kan regler imod at skade andre fysisk, imod tyveri eller at bryde løfter meget vel gøre samarbejde og socialt liv muligt og stadig efterlade individerne et bredt spille-

rum af frie handlinger.

Lovreglerne er en nedfældelse af erfaring. De fortæller, hvilke handlinger vi bør undgå. Det er nødvendigt at følge regler, hvis man skal kunne opnå sine mål i en verden, som man kun delvist kan forstå. Disse regler må være „negative“, d.v.s. formet som forbud, så de klart afgrænser vor handlefrihed og ikke styrer os eksplicit (Hayek, 1978: p.81).

The common law er opbygget igennem århundreder og er i virkeligheden en samling af enkeltstående domme og sager som anvendes som præcedens i fremtidige sager. Naturligvis er det fornuftigt at formulere de principper, som kæder de forskellige domme sammen. Vi er i stand til at nedskrive en række juridiske principper, der er udledt af konkrete sager. Men det vil blot være nedskrivning af en gammel praksis.

Hayek argumenterede ikke for at lade de moralske regler være, som de er. Men han pegede på, at eksisterende, nedavede institutioner tjener et formål ved at gøre samarbejde muligt på måder, som vi ofte dårligt kan gætte om. De indeholder en vis visdom, en viden om, hvordan man skal agere.

Et af Hayeks yndlingseksempler på en ikke-designet, udviklet orden var det privatretlige retssystem, som det i særlig grad findes i den engelske commonlaw-tradition. Her er gældende ret ikke givet af en lovgivende myndighed, men vokset ud af en årelang retspraksis. Det er domstolene, som angiver gældende ret. Ganske som markedet og sproget var opstået gennem spontane processer, således var det også tilfældet med lov. Lov i betydningen „statens konkrete ordrer til samfundet“ er en nyskabelse. Og egentlig ikke god lovs formål. Formålet med lov er at skabe de bedst mulige vækstvilkår for samfundet. Lov i betydningen generelle, lige og upersonlige regler kunne betragtes som borgernes hjælpemidler: De gør det muligt for individerne at bruge deres viden. De afgør, hvad der er dit og mit. De skaber fundamentet for vidensdelingen. En god lov ifølge Hayek opsummerer generationers erfaringer. Detailregulering derimod hviler på enkeltindviders ønske om kontrol med andres ressourcer - såvel deres materielle som deres vidensmæssige. Men derved går de tabt.

Meta-legale Principper

Hayeks politiske ideal var en „common-law Rechtsstaat“. Den legale orden i denne retsstat kaldte han for „rule of law“ - doktrinen om lovens suverænit. Doktrinen er meta-legal, idet den ikke selv er en del af den legale orden. Den handler om hvad lov bør være. Den er et politisk ideal.

For Hayek var retspositivismen modsætningen til ideen om „rule of law“. Retspositivismen ser ret som et udtryk for lovgiverens vilje. Lovgivningsmagten er ikke underlagt nogen lovmæssige begrænsninger. Dermed indebærer retspositivismen et brud med traditionen for begrænset statsmagt. Ifølge dette syn på lov, vil ret i et demokrati være, hvad flertallet har bestemt (1960: p.238 & p.244).

Hayek fulgte Kant i ønsket om lighed for loven. Hayek så Kants „kategoriske imperativ“ som den underliggende idé i „rule of law“ tanken. Stadig i tråd med Kant skrev Hayek, at mennesket er aldrig et middel, men et mål i sig selv.

„It is of the essence of the rule of law that the private citizen and his property should not be means at the disposal of the government“ (1960:p.214).

Formålet med loven er at mindske tvangen i samfundet, så menneskene kan forfølge deres egne mål. Tvang indebærer, at en person bliver brugt som en andens redskab. Den tvungne

person bliver berøvet muligheden for at bruge sin viden til sine egne formål. Det hindrer en mennesket i at bruge sin viden fuldt ud og dermed bidrage mest muligt til samfundet.

Hvis man på forhånd ved, hvor forbudene gælder, og hvis man kan undgå at sætte sig i den pågældende situation, vil man aldrig blive udsat for tvang. Reglerne vil ikke være skabt med henblik på en enkeltperson. Derfor vil de være at sammenligne med enhver naturlig forhindring for menneskets planer. Hayek mente at statslig tvang ikke er noget problem, når den foregår i overensstemmelse med love i betydningen generelle regler. Mennesket bliver frit ved at respektere love, som i virkeligheden ikke tvinger mennesket til noget. De er ikke kommandoer rettet mod bestemte mennesker.

„When we obey laws in the sense of abstract rules laid down irrespective of their application to us, we are not subject to another man's will and therefore free“ (1960:p.153).

Hayek definerede sande love som forholdsreglen, der gælder på langt sigt, og er rettet mod endnu ukendte tilfælde og ukendte personer. De har aldrig tilbagevirkende kraft. De er kendte og indebærer forudsigelige afgørelser. De er lige for alle og deres „raison d'être“, det der gør dem beskyttende, er deres generelle karakter.

„Lad in its ideal form might be described as a „once-and-for-all“ command that is directed to unknown people and that is abstracted from all particular circumstances (1960:p.149-150).

Frihed er traditionelt blevet sikret af begrebet „isonomia“ - lighed for loven. Isonomia var et kendt begreb i Antikken både i Athen og Rom. Hayek understregede, at de gamle romere og grækere ikke så nogen modsætning mellem frihed og „rule of law“. Man er fri fordi man adlyder upersonlige love - ikke mennesker.

Tvang bestod for Hayek i en „positiv“ handling. Det er f.eks. ikke tvang, hvis en producent nægter at levere med mindre jeg betaler den krævede pris. Hayek modificerede dog dette, idet han anså det for tvang, hvis en monopolist ejer en oase og nægter adgang. Men tilbage står, at selv hvis man i en udsat situation føler sig nødsaget til at tage et dårligt betalt arbejde, er man ikke udsat for tvang. I dette tilfælde har man jo andre alternativer end at dø af sult.

Tvang kan kun undgås ved at tildele hvert enkelt individ en privatsfære, hvor det er sikret mod indgriben. Hayek anerkender at mennesket har brug for en privatsfære / individuelle rettigheder. Men det er en smule uklart, hvordan disse skal se ud, idet Hayek ikke troede på et sæt givne naturretigheder. Indholdet af menneskets privatsfære skal ikke kunne afgøres en gang for alle af en bestemt myndighed. Dette indhold skal snarere findes ved den naturlige udvikling af lov, hvor man bruger den negative regel på eksisterende traditioner.

Hayek mente at lovgivning og ejendomsret hænger uløseligt sammen. Det skyldes den naturlige konsekvens af afgrænsningen af en privatsfære, idet „from the delimitation of a private sphere by rules, a right like that of property will emerge“ (1960:p.151). Han skelnede således ikke mellem „økonomisk frihed“ og andre former for frihed. Hayeks frihedsbegreb sætter handlefrihed ligeså højt som ytringsfrihed. De er del af samme „negative“ frihed - dvs. frihed som fravær af tvang (Berlin 1952). Hayek tog afstand fra tendensen til at affærdige handlefrihed som „økonomisk“ frihed og dermed få det til at fremstå som en mere vulgær form for frihed.

Ligesom indholdet af privatsfæren ikke behøver være fastsat en gang for alle, er ejendomsrettens form det heller ikke. Alligevel er ejendomsretten ikke helt vilkårlig, for den udvikler sig f.eks. med den ny teknologi. Man kan nu håndhæve ejendomsret over radio-frekvenser. Anerkendelsen af ejendomsret er en nødvendig forudsætning for at undgå tvang. Vi er sjældent i stand til sætte foretage os noget, hvis ikke vi ved hvilke ting der er vores og kan bruges i vore planer (1960:p.140). Og selv når tingene ikke er vores er det nødvendigt at vide hvem de tilhører for at kunne samarbejde. Lov er ikke til for at bestemme, hvem der skal eje bestemte genstande, men udelukkende for at trække grænser.

Det der kendetegner civiliserede samfund er deres forfatning, som sikrer alle lige udfoldelsesmuligheder. Det kendetegnende er ikke, at de afgør deres uoverensstemmelser ved flertalsdiktatur. Det er imidlertid vigtigt at erkende, at selvom Hayek i en meget vid udstrækning kan siges at tilhøre den østrigske økonomiske skole, afviger han dog væsentligt (og måske endda er i direkte modstrid med den østrigske tradition) netop på spørgsmålet om loven. Således er hans evolutionære teori på lovområdet afgørende forskellig fra den østrigske skoles rationalitet. Og netop i sine senere værker har Hayek været en varm fortaler for den evolutionære lov frem for en naturlov. Den ideelle stat for Hayek ville være begrænset til den klassiske „natvægterstat“, der med den østrigske teoris forudsætninger skulle være begrænset af klare og stringente grænser. Nyere tænkere indenfor den østrigske skole som for eksempel Murray Rothbard har imidlertid gjort opmærksom på den indbyggede inkonsistens i dette argument, og har spurgt hvorledes en monopol-institution, kan begrænses og styres givet den menneskelige natur som netop både Mises og Hayek har beskrevet den?

Rettigheder

Hayek troede ikke på menneskerettigheder i klassisk forstand. Men han anerkendte, at individerne måtte have en privatsfære for at kunne være fri. Han afviste det „positive“ frihedsbegreb, hvorefter graden af frihed afhang af et menneskes materielle muligheder eller magt. Frihed og tvang er sociale relationer. Ufrihed kræver en undertrykker. Vestens store tragedie var i følge Hayek, at begrebet frihed var blevet sammenblandet med begrebet velfærd eller velstand. Velfærd og velstand var selvfølgelig prisværdigt, men tilhørte en anden kategori af begreber end frihed. Fører man statslig fordelingspolitik i den tro at man således både fremmer „de svagestes“ frihed og velfærd, vil begge dele gå tabt. Såvel deres frihed som deres velstand vil afhænge af den politiske magts velvilje.

Marxisterne har altid lagt vægt på besiddelsen af de fornødne muligheder - inkluderet ressourcer og viden - for at handle på enhver måde man ønsker at handle, efter de nødvendige overvejelser. I kontrast hertil står den vestlige politiske og ideologiske tradition, hvor frihed er blevet karakteriseret ganske anderledes. Hayek og den klassiske liberale tradition lægger vægt på, at valget, der træffes af markedsagenten, faktisk er hans eget valg.

Forskellen mellem de to opfattelser af frihed ser ud til at være, at hvor marxisterne ikke kræver selvbestemmelse og individuel autonomi, gør Hayek. Og mens Hayek accepterer afgørelser af enhver slags (lunefulde, overvejede, forsætlige, skødesløse), accepterer marxisterne kun overvejede eller bevidst kalkulerede afgørelser som frie valg.

Hos Hayek og den østrigske skole defineres frihed „negativt“. Hayek forsøgte (især i sine tidligere værker) at forbinde begrebet frihed med fraværet af tvang. Således gør også den øvrige østrigske skole, men de pointerer meget kraftigt, at med tvang forstås tvang fra andre mennesker såsom individer eller grupper. I „Constitution af Liberty“ skriver Hayek, at frihed er den tilstand hvori tvang fra andre i samfundet er begrænset mest muligt. Murray Rothbard mener dog, at Hayeks frihedsbegreb er for vagt. Essensen af frihedsbegrebet hos den østrigske skole er alligevel: At mennesket ikke tvinges til at handle mod sin vilje. Eller med positiv notation: mennesket har en ret til frie valg, uden dette medfører, at man kan gøre alt, hvad man har lyst til. Mennesket er i sine handlinger begrænset af den aktuelle situation, man befinder sig i, og heraf begrænses friheden. Hayek og den østrigske skole definerer ikke frihed som ret til en række materielle goder eller lige muligheder til forskellige ting (som for eksempel uddannelse, bolig, levestandard), men kun som fraværet af tvang og truslen om vold. Altså den rige er lige så fri som den fattige.

Er Hayek konservativ?

Hayek brugte et kapitel i Constitution af Liberty (epilogen) til at forklare læserne, hvorfor han ikke var konservativ. Det skyldes to ting. Både et skel i den liberale tradition, og at Hayeks tanker i nogen grad kan siges at falde udenfor den liberale tradition. Hans ideer går i USA typisk under betegnelsen „conservatism“ i modsætning til „liberalism“ i betydningen social-liberalisme (eller Hayeks betegnelse „rationalistic liberalism“). Han ser ingen virkelig forskel på denne og på socialismen. Om Hobouses værk „liberalism“ skriver han at den rette titel burde have været „Socialism“ (1988: p.110). Han mener at denne type liberalisme har været en af socialismens vigtigste allierede.

Hayek betegnede sig selv som liberal i klassisk forstand. Hans vigtigste intellektuelle forbilleder er John Locke, Adam Smith, Immanuel Kant og Carl Menger - men også en filosof som David Hume, der huskes for sin kritik af de samtidige liberales tro på naturretigheder, og en filosof som Edmund Burke, der normalt betragtes som konservativ. Hayek gør meget ud af at understrege, at Burke betragtede sig som „Old Whig“ snarere end „Tory“.

Hume, Smith, Burke og Hayek har sammenfaldende syn på traditioner. Traditioner er fremvokset organisk og må ses som et gode i sig selv. Men som set ovenfor, var Hayeks syn på traditioner bestemt ikke dogmatisk. Derfor kan man ikke kalde ham konservativ i ideologisk forstand. „... the free man will insist on his right to examine and, when appropriate, to reject any tradition (1988: p.62).

Rettelsen af traditioner kan foregå løbende, men skal være i overensstemmelse med et generelt princip - det „negative“.

Hayeks placering i den liberale tradition Hayek er svært at placere i liberal tankegang, idet han hverken synes at tage klart parti for en naturretlig eller en utilitaristisk tankegang. Hans store vægt på individuel frihed tyder bestemt ikke på utilitarisme. Han betragtede klart frihed som et gode i sig selv. På den anden side afviste han tanken om naturlige rettigheder. Han afviste overnaturlige begrundelser. Moralens forskrifter forudsætter ikke en autoritet, hverken menneskelig eller guddommelig, fra hvilken de udspringer. I det hele taget troede Hayek ikke på Gud. „Perhaps what many people mean in speaking of God is just a personification of that tradition of

morals or values that keeps community alive" (1988:p.140).

Hayek som utilitarist

Hayek var ikke dogmatisk tilbeder af markedet. Han var „system-utilitarist“. Det vil sige, at han i markedssamfundet så det system, der bedst var i stand til at gøre brug af individernes spredte viden. Når den politiske magt griber styrende ind (med „videnskabelig“ økonomisk sagkundskab ved sin side) ødelægges dette sindrige system. Menneskets tro på egen ubegrænset rationalitet får det til at gribe ind, der hvor markedsinstitutionens spontane udvikling har skabt et system, der kan udnytte mange individers spredte rationalitet bedre end hver enkelt selv.

Hvis resultatet af individuel frihed ikke viste, at nogle livsformer er mere succesrige end andre, ville meget af begrundelsen for den forsvinde. Frihedens formål er at give mulighed og opmuntring til en maksimal brug af individernes evner. Folk skal have frihed, så de kan bruge deres specialviden til alles bedste. Civilisationens vækst afhænger af, at friheden giver maksimal mulighed for held og uheld. Hvis vi var alvidende ville der ikke være mange gode begrundelser for frihed. Hayeks begrundelser for frihed er klart nytteprægede. Men ikke utilitaristiske i gængs forstand. Hayek tager klart afstand fra den gængse form for utilitarisme - „act utilitarianism“ - hvor man bedømmer enhver handling på dens resultater. Dette syn tager ikke højde for menneskets uvidenhed. Vi kan ikke kende konsekvenserne af vore handlinger. Vores uvidenhed gør regler nødvendige. Hvis mennesket var alvidende ville der slet ikke være brug for regler.

Hayek mener ikke vi skal bruge utilitarisme for at afgøre praktiske spørgsmål. Vi har ganske enkelt ikke viden nok til at afveje alle konsekvenserne af vore handlinger. Vi er generelt bedre tjent med at følge abstrakte regler.

„... the justification of any particular rule of law must be its usefulness (...) [but] only the rule as a whole must be so justified, not its evnry application“ (1960:p.159).

Dette kunne tyde på, at Hayek var regel-utilitarist, at han mente at hver enkelt regel begrundes med en nyttebetragtning. Men det er forkert. Hayek mente, at regler har en funktion som del af et overordnet system, og deres funktion kan kun forstås som en del af dette. Den eneste form for nyttebetragtning Hayek anlagde var en abstrakt hypotetisk nytte for hele samfundet - ikke en nytte der kan kendes af aktørerne i samfundet. Hayek var „system-utilitarist“, tilhænger af „generic utilitarianism“ (1978:p.88). Hayek kan kaldes system-utilitarist i den forstand at han mente, at nyttens rolle ikke er preskriptiv eller praktisk, men snarere en standard, efter hvilken man evaluerer hele systemer af regler eller principper. Han hævdede, at et system af regler skal bedømmes på, om det maksimerer et ukendt individs chance for at opnå sine egne ukendte formål. Vi behøver ikke at acceptere de eksisterende sociale regler, vi kan reformere dem stykvis. I og med, at han tager udgangspunkt i et ukendt individs muligheder for at få opfyldt sine behov, opstår der en parallel til Rawls' model om rationelt valg bag et slør af uvidenhed. Hayek ser demokratiet som et middel, en utilitaristisk plan til at garantere indre fred og individuel frihed. Som sådan er det hverken ufejlbarligt eller sikkert. Der kan endda være meget større kulturel og religiøs frihed under et autokratisk styre end under visse demokratier, i følge Hayek. For demokratiet er ved at blive

perverteret. Selv i de lande, der har en fri forfatning og magtadskillelse (på papiret), har man været ude af stand til at modstå statsmagtens vækst.

Når en folkevalgt forsamling ikke er underlagt begrænsninger på styringen af ressourcer mod bestemte mål, tænker den snart på sig selv som leder af samfundet, sådan som man f.eks. leder en fabrik. Til sidst er der ingen begrænsning på det offentlige skønsmæssige magt. Det medfører i praksis, at demokratiet kan blive gidsel for modstridende krav fra forskellige interessegrupper. Når en folkevalgt forsamling har magt til at fordele ressourcer til visse grupper og beskatte andre, bliver den mål for politisk pression fra organiserede interessegrupper.

En politisk filosofi baseret på den enkle, men dog så afgørende erkendelse af menneskets uvidenhed og fejlbarlighed. Sådan karakteriserede filosofen Karl Popper storværket „The Constitution of Liberty“. Hayeks politiske hovedtese var, at statsmagten stillede sig selv en umulig opgave, hvis den regnede med at kunne lede og fordele samfundets ressourcer bedre end „den spontane orden“ i samfundet selv.

I følge Marx havde kapitalismen og de uhæmmede markeds kræfter skabt proletariatet. Og Hayek gav ham ret. Det var markedssamfundets mulighed for at overleve uden at eje noget, der automatisk havde skabt proletariatet. Uden markedet var der ikke blevet noget proletariat. Befolkningsoverskuddet ville være sultet ihjel.

Litteratur

- Hayek, F. A. von (1960): „The Constitution of Liberty“ Chicago: University of Chicago Press (1952).
 „The Counter Revolution of Science“ London: Routledge & Kegan Paul (1988).
 „The Fatal Conceit“, London: Routledge & Kegan Paul (1949).
 „Individualism and Economic Order“ London: Routledge & Kegan Paul (1982).
 „Lad, Legislation and Liberty“ London: Routledge & Kegan Paul (1978).
 „New Studies“, London: Routledge & Kegan Paul (1967).
 „Studies in Philosophy, Politics and Economics“, London: Routledge & Kegan Paul (1981).
 „Vejen Til Trældom“, Forlaget i Haarby.
 Locke, John (1954): „Essays on the Law of Nature“, Oxford: The Clarendon Press.
 Marx, Karl (1977): „Selected Writings“, Oxford: Oxford University Press.
 Mishan, E.J. (1986): „Fact, Faith & Myth, Changing Concepts of the Free Market“. Encounter, November

Anmeldelser

Henrik Pontoppidan. Anarkismens og demokratiets tragedie

Niels Kofoed. C.A. Reitzels Forlag, 1986. 282 sider.

„Jeg har den opfattelse, at Pontoppidan politisk set var yderliggående liberalist - med en stærk dragning mod anarkismen - og at hans stillingtagen til de aktuelle politiske begivenheder i mange henseender er bestemt af hans anarkistiske grundholdning.“

Sådan lyder Niels Kofoeds originale tese og den er nok værd at diskutere.

For var Pontoppidan en del af det moderne gennembrud? Var han ikke kulturradikal? Og ven med Georg Brandes? I gængs litteraturforskning opfattes Henrik Pontoppidan, en af Danmarks få nobelpristagere, ikke just som anarkist.

Kofoed hævder, at Pontoppidan i sin ungdom blev afgørende påvirket af europæiske (primært russiske) anarkister. Under en Schweiz-rejse i 1876 kunne Pontoppidan have stiftet et direkte bekendtskab med den politiske anarkism, ifølge Kofoed. Og i hvert fald er han blevet voldsomt påvirket af den mystiske, muligvis fiktive, person Schaff, som kendte den interantionale anarkisme og førte den frem som et alternativ til brandesianismen.

Omkring 1870 var anarkistiske ideer i Europa lige så populære som diverse socialistiske tankestrømninger. Med det Fante Interantionale i 1871 lykkedes det imidlertid behændigt for Karl Marx at stække anarkismen, udråbe Bakunin som russisk spion og ideologisk bane vej for over 100 års statsdyrkelse. I skandinavisk åndsliv var anarkistiske ideer også på mode.

Strindberg var påvirket og især Henrik Ibsen, som for eksempel kunne skrive følgende:

„Staten må væk! Den revolution skal jeg være med på. Undergrav statsbegrebet, opstil frivilligheden og det åndeligt beslægtede som det ene afgørende for en sammenslutning, - det er begyndelsen til en frihed, som er noget værd. Ombytning af regeringsformer er ikke andet end pusleri med grader, lidt mere eller lidt mindre - dårlighed altsammen.“

Set ud fra tidsånden i 1870'erne, hvor Pontoppidan var ung og følsom, fremtræder tesen om en anarkistisk påvirkning ikke nær så dristig. Årtiers marxistisk og kulturradikal forskning har blot fortrængt denne tradition.

Anarkisme er antipolitisk og det betyder en fundamental mistillid til politiske løsninger og politisk arbejde. I sine tre store romaner skildrer Pontoppidan på forskellig vis, hvordan politiske projekter forliser. I „Det forjættede land“ strander hovedpersonens utopiske idealer på en dybere virkelighed, end han anede. Menneskene viste sig at være anderledes end forventet. I „Lykke-Per“ indser Per tomheden i ambitionen om samfundsmæssige forandringer. Det ødelægger den enkelte at ville skabe en lykke for andre.

Men stærkest kritiseres politikken i „De Dødes Rige“. Her lades alt håb ude. Romanen skildrer Danmark på overgangen fra Estrups politiske diktatur til parlamentarismen og demokratiet. Og moralen er ikke opbyggende. Troen på demokrati, på lighed, på folket viser sig at være illusioner. Da først den ydre diktator, Estrup, var væk, begyndte man at hugge på hin-

anden. Pontoppidan viser hvorledes demokratiet går i sjælene og ødelægger forholdene mellem kærester og mellem søskende for til sidst at gøre det sociale liv til et helvede.

„Pontoppidans frihedsideer er heroiske, fordi de er bundet til det enkelte menneske og de muligheder, der ligger i det oprør, den enkelte formår at gøre. Han kommer mere og mere i tvivl om demokratiet som en styreform grundet på flertallets ønsker vil være i stand til at sikre friheden i det lange løb. Hans opfattelse af magten og dens udøvere er ensidigt negativ i „De Dødes Rige“. Alle er til salg. Inde bag den politiske kampagnes

valgsprog drives der en hensynsløs handel med mennesker, som købes for embeder, indflydelse og offentlig anseelse. „(s.266).

Alle demokratiets skeptikere fra Platon til Public Choice-skolen er moderate i deres kritik af demokratiet sammenlignet med Pontoppidans skænselsløse analyse. Demokrati er i praksis lobbyisme, men det maskeres og vi bedrages af fine ord og ædle hensigter.

Henrik Gade Jensen

The Capitalist Revolution. Fifty Propositions About Prosperity, Equality and Liberty

Peter L. Berger. Basic Books, New York, 1986, 262 s.

„....certainly no significant reform movement in Eastern Europe has called for a return to capitalism.“ Således skriver Peter Berger et sted i bogen og det viser, hvor hurtigt tiden kan gå. Hvad der i går var kontroversielt og kættersk, bliver i dag til en selvfølge.

Peter Berger giver i bogen et engageret og dybtgående forsvaret for det kapitalistiske samfundssystem. Og i modsætning til andre kapitalisme-apologeter er Berger sociolog og argumenterer derfor hverken moralsk eller økonomisk, men, beskriver kapitalismen som en social realitet og fremhæver dens unikke fordele fremfor tidligere samfundssystemer.

Berger kommer i bogen med 50 teser om kapitalismen og dens følgevirkninger, som alle er empiriske påstande. Berger ønsker at basere sin argumentation på diskuterbare kendsgerninger.

I de første kapitler argumenterer Berger for, at kapitalisme er et „overflødhedshorn af materiel velstand“. Intet alternativt samfundssystem har formået at kunne skabe så stor en materiel vækst. Dernæst hævder Berger, at kapitalisme er en fjende af klassesamfundet. Klasser forudsætter privilegier og kapitalismen diskriminerer kun folk efter penge. Margaret Thatcher sagde vist engang, at hun ville afskaffe klassesamfundet ved hjælp af kapitalismen. Og en sådan bemærkning falder helt i tråd med Bergers synspunkter.

Bogen har også et kapitel om den sydøstasiatiske kapitalisme, „det andet eksempel“, ifølge Berger, på kapitalismens fortræffelighed. Og så er der et kapitel om ulandene, hvor de forskellige udviklingsteorier kritiseres.

Det mest slående ved Bergers bog er, hvor megen energi han benytter på at kritisere Karl Marx. Næst efter Max Weber er Marx den mest omtalte person i bogen. Berger føler sig mærkeligt nok nødsaget til hele tiden at forsvare sig mod marxistiske indvendinger. Bergers præsentation af kapitalismen er glimrende og læseværdig, men alligevel glipper selvtiliden for ham, når han hele tiden føler sig presset af marxistiske teoretikere.

Bogen bærer præg af at være skrevet i en tid, hvor marxismen stadig stod stærkt på universiteterne i den vestlige verden. Derfor kan han også komme med den lapsus, at østeuropæerne ikke ønsker kapitalisme. På fem år, siden Berger skrev bogen, er der sket et åndeligt paradigmeskift. I dag er det unødigt gammeldags at tage marxistiske teorier alvorligt.

To af Peter Bergers bøger er tidligere oversat til dansk, men et utvetydigt forsvaret for kapitalismen er sikkert stadig for hård kost for de danske forlag, der enerådigt bestyres af 68'ere. Men i en tid hvor sociologi nedlægges som fag på universitetet, ville det ellers være forfriskende i den akademiske offentlighed at se sociologi bedrevet i den klassiske tradition, hvor fædrene ikke hedder Marx, men Weber, Tönnies, Simmel og Durkheim.

Henrik Gade Jensen

The Market Economy: A Reader

James L. Doti & Dwight R. Lee. Roxbury Publishing Company 1991. 362 sider.

Journalister og andre nyhedsformidlere er meget bevidste om værdien af åben og fri kommunikation. Censur fordømmes med rette altid relativt hårdt. Paradoksalt møder man dagligt krav fra selvsamme side om forbud og indgreb i den frie strøm af prisinformationer. Markedet kommunikerer informationer til forbrugerne, som igen kommunikerer disse tilbage til producenterne i kraft af køb eller mangel herpå.

Når folketingsret og det offentlige tvinger priser kunstigt op eller ned eller ligefrem monopoliserer en vare, griber de ind med censur mod den faktiske pris varen eller ydelsen kommunikerer. Man krænker faktisk den frie markedspris, akkurat

som man verden over krænker den frie meningsdannelse.

Mindstelønnen er et eksempel på, at det offentlige ikke tillader unge at arbejde for en lavere løn, og derved henvises de i stort antal til bistandshjælp, som vel at mærke er lavere end den løn de kunne få ved at arbejde under mindstelønnen. Dette medfører er mangel på produktion i visse sektorer og gør unge afhængige af offentlige ydelser. Konsekvensen er samlet en mindre produktion og ikke mindst et mindreværd, der karakteriserer unge på bistandshjælp. Et andet eksempel er EFs mindstepriser på landbrugsvarer, som medfører øgede udgifter for den enkelte husholdning oven i den skat den enkelte i forvejen betaler til EFs landbrugsproduktion. Den videre konsekvens er landbrugets vedvarende afhængighed af offentlig støtte, hvilket implicerer at forbrugerne ikke får mulighed for direkte

vis markedet at påvirke hvor meget og hvilke varer, der skal produceres.

Mange priser signalerer lavere løn eller store omkostninger, og dette opfattes negativt, men akkurat som man generelt ikke skal undertrykke dårlige nyheder, skal man ikke gribe ind overfor ikke-attractive prissignaler. Disse kommunikerer netop, at der for eksempel er en lille efterspørgsel eller store omkostninger forbundet med produktionen af en vare eller ydelse. Videre signalerer disse, at der er muligheder for at sætte ind for kreative forretningsfolk, hvis indsats resulterer i bedre og billigere produktion. Lavere omkostninger er netop til fordel for forbrugerne, så længe disse ikke skal betales over skatten vel at mærke. Griber man ind overfor prisdannelsen, sender man et forkert signal på markedet, hvilket ikke afføder en bedre og anderledes produktion til gavn for forbrugerne. Konsekvensen er da, at man gør problemet immunt overfor tiltag, der ville bedre forholdene.

Akkurat som vi ikke altid kan regne med de informationer, vi støder på i aviser og andre steder, kan vi ikke altid være sikre på, at al kommunikation på det frie marked er ærlig og akkurat. Dette kan ikke undgås, men markedet modererer og korrekser i kraft af en åben kommunikation. Høj profit signalerer til konkurrenter, at der er et marked for tilsvarende varer/ytelser til lavere pris eller bedre kvalitet. Parallelt findes der ustandseligt debat og konkurrence sted i medierne, hvilket medfører rettelser og nye synspunkter.

En fri udveksling af priser på markedet signalerer millioner af ønsker, der i kraft af personers know-how bliver produceret med fortjeneste til en pris forbrugerne ønsker at betale herfor. En offentlig central instans vil umuligt være i stand til at samle disse millioner af signaler mellem producenter og forbrugere. Hvor man end forbyder de frie markedssignaler er resultatet generelt ikke tilfredsstillende, hverken pris- eller kvalitetsmæssigt. Dette findes der en lang række eksempler på både i Danmark og det store udland, hvor planøkonomiske tiltag søger at tilfredsstille borgernes behov og ønsker med fatale konsekvenser.

Der er udbredt mistillid til den frie åbne markedøkonomi, hvor politikere og meningsdannere ikke mener den evner at varetage borgernes interesser. Der hersker stor uvidenhed om markedets effektive allokeringsevne, og den frie kommunikation i økonomien ses aldrig i sammenhæng med den tilsvarende ytringsfrihed på andre områder. Denne mangel på viden omkring markedøkonomien søger bogen "The Market Economy – A Reader" at råde bod på for et rimeligt bredt publikum. De to amerikanske økonomer James L. Doti og Dwight R. Lees intentioner er at give et grundtræk af markedøkonomiens karakteristika og dens effektivitet i ressourceforbruget. Dette gøres ved at gengive nutidige og historiske liberale tænkeres egen synspunkter på forskellige centrale områder som offentlig regulering, politikernes indblanding, konflikter og samarbejde, omfordeling af indkomster og international handel. Blandt bidragyderne er årets modtager af nobelprisen i økonomi R. H. Coase. Endvidere er der lire andre nobelprismodtagere i økonomi, der hver især bidrager med et eller flere indlæg: F.A. Hayek, Milton Friedman, James Buchanan og George Stigler.

En central kritik af markedøkonomien er dens mangel på at tilgodese de dårligst stillede i samfundet. Det er faktisk dette, der ligger til grund for velfærdsstatens massive udbygning med et uoverskueligt net af tilskud og overførsler. Det

kan ikke benægtes, at markedskonkurrencen medfører at nogle stilles økonomisk dårligt. Dette omfatter ikke kun socialgruppe 5, men også virksomhedsejere, der ikke i fornødent omfang er i stand til at leve op til forbrugernes krav og derfor går konkurs.

Den massive jungle af overførelser medfører uægteligt en byrde for erhverslivet af voldsom karakter, hvilket igen medfører mindre konkurrenceevne og dermed færre arbejdspladser. Omfordelingspolitikken medfører ikke entydigt bedre levevilkår, da denne betales med mindre velstand og færre arbejdspladser, som præcis også rammer de dårligst stillede. Man kan sige, at omfordelingspolitikken modarbejder sig selv til en vis grænse.

Omfordelingspolitikken gavner på et vist niveau blandt andet de dårligst stillede, men langt størstedelen af overførselsindkomsterne, og det mangfoldige offentlige apparat, der er opbygget, kommer mellemindkomsterne til gode. De højeste indkomster får sågar også tilført midler. Derved har man opnået, at en velfærdsstat, der skulle hjælpe de dårligst stillede, har antaget et omfang af planøkonomisk karakter med et stort velfærdsøkonomisk tab til følge.

Dette tab består i, at staten bestemmer udbuddet og finansierer dette for en stor dels vedkommende i uoverensstemmelse med hvad borgerne ellers ville have brugt midlerne på, hvis de ikke var indkrævet i skat.

Forklaringen herpå er, at det er middelklassen, som udgør de fleste vælgere, og hver gang de dårligst stillede kræver tilskud, får de det i tilskud til, at mellemindkomsterne ligeledes "tilføres" midler. Da middelklassen er tungen på den politiske vægtskål, medfører dette et krav om også at få del i de såkaldte gratis goder. Mellemindkomsterne ville have højere velfærd, såfremt politikerne ikke gang på gang havde krævet "gratisgoderne" til også at omfatte denne gruppe, da der således ikke ville være en stor fordyrende offentlig sektor med et snævert udbud, som man kan bruge eller lade være, men i alle tilfælde er tvunget til at betale.

Størrelsen af den nuværende store offentlige sektor er langt fra nødvendig i tilgodeseelsen af de dårligst stillede, som tilmed rammes uforholdsvis hårdt af punktafgifterne. Omfordelingspolitikken nuværende indhold har spillet fallit, da den kun i beskedent omfang gavner dem den skulle, jvf. Socialforskningsinstituttets rapport "Nederst ved bordet" og Kommunernes Landsforenings påvisning af de milliardbeløb, der tilfalder de højeste indtægter.

Indførelsen af liberale tilstande bevirker, udover at den tilfører midler til de svageste, større samfundsmæssig materiel velstand og velfærd – til gavn for også de svageste.

Niels Erik Borges